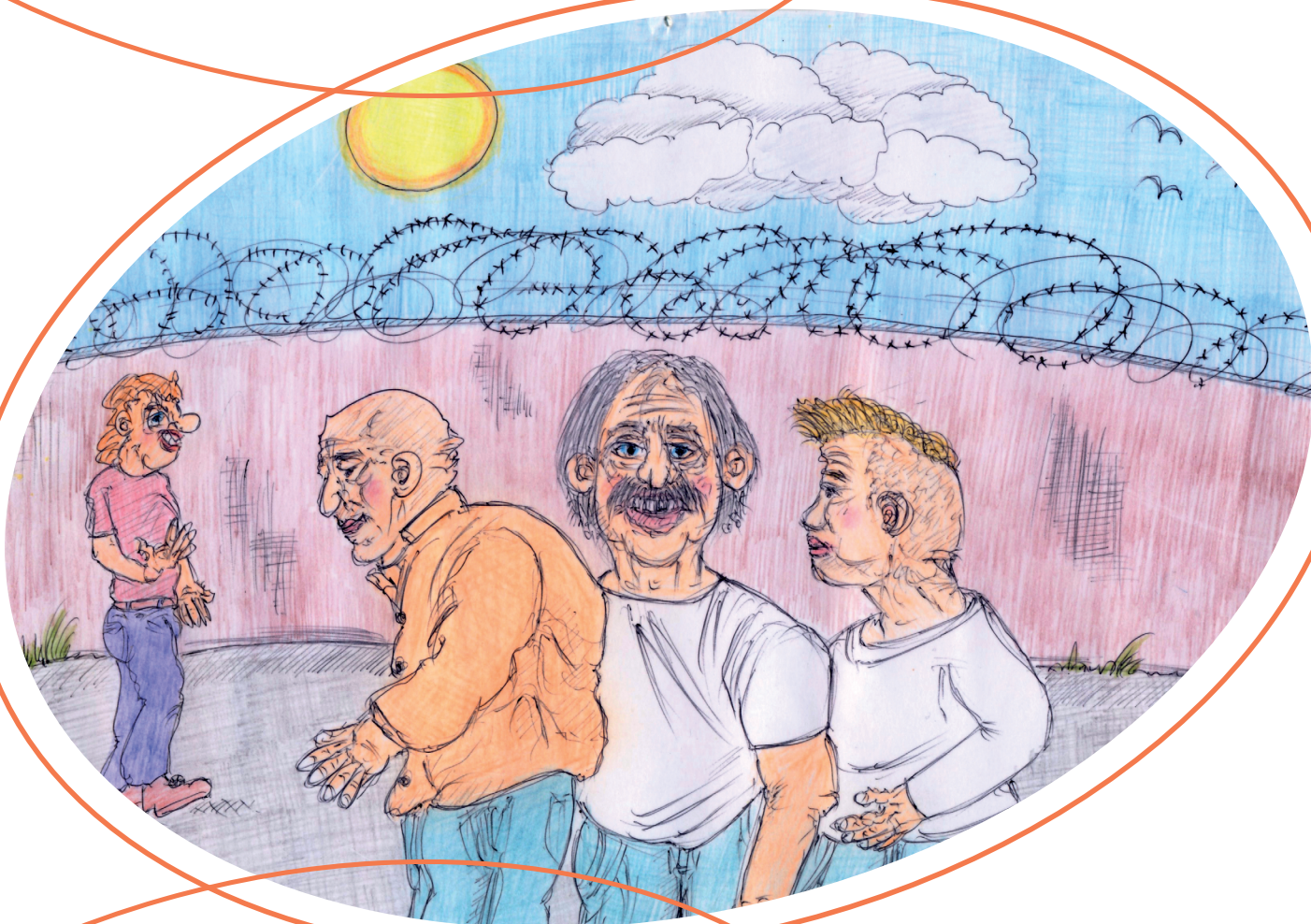

FATIK

TIJDSCHRIFT VOOR STRAFBELEID EN GEVANGENISWEZEN

In dit nummer:

Samenwerkingsakkoord hulp- en dienstverlening aan gedetineerden

Hulp- en dienstverlening in het detentiehuis van Kortrijk

Slachtofferervaringen van gedetineerden

41ste jaargang · nr. 184
oktober-november-december 2024
Driemaandelijks uitgave

OPEN ACCESS

Een uitgave van

LIGA VOOR
MENSEN
RECHTEN

Bg FATIK P: 3A9109
Afzandadres: Liga voor Mensenrechten
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
V.U.: Kati Verstrepen
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek

FATIK

Tijdschrift voor Strafrecht en Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
41ste jaargang
oktober-november-december 2024, nr. 184

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofredactie: Lars Breuls

Eindredactie: Aurore Vanliefde

Redactie: Louis Favril, Elien Goossens, Emilie Gossye,
Chris Hermans, Jürgen Millen, Olivia Nederlandt, Neil
Paterson, Koenraad Polfliet, An-Sofie Vanhouche

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
e-mail: info@mensenrechten.be
website: <https://mensenrechten.be>

Redactionele samenwerking en disclaimer

FATIK publiceert wetenschappelijke artikels
over de evoluties en praktijken op het
vlak van strafrecht en gevangeniswezen.
Daarnaast is er ruimte voor ervaringsverhalen,
boekbesprekingen en interviews.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen
rechtstreeks naar de redactie
(Lars.Breuls@vub.be) worden gestuurd.
Wetenschappelijke artikelen worden
vervolgens onderworpen aan een nauwgezet
peer-reviewproces, waarbij minstens twee
leden van de redactie gespecialiseerd in de
thematiek de ingezonden bijdrage beoordelen
op de wetenschappelijke onderbouwing.
Daarbij wordt erover gewaakt dat de inbreng
van een reviewer extern aan de auteur
en diens eventuele onderzoeksgroep
gegarandeerd is. Andere bijdragen worden
ook becommentarieerd in de redactie, waarna
aanpassingen gesuggereerd kunnen worden.

FATIK online

FATIK is in open access online te raadplegen.
Surf naar fatik.mensenrechten.be.

Coverafbeelding

Geert, Theo en Jürgen op de wandeling.
Wim Dillen, 2023

© Niets uit deze publicatie mag worden veelevoudigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische
gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande,
uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Editoriaal

3

Hulp- en dienstverlening
aan gedetineerden: het
samenwerkingsakkoord van 2024
Neil Paterson & Louis Favril

Redactietekst

8

Verkiezingen in Californië: het einde van
een reductionistisch gevangenisbeleid?
An-Sofie Vanhouche

Artikel

12

Noden en behoeften van de (eerste)
bewoners als richtingaanwijzer
voor de organisatie van hulp- en
dienstverlening binnen het (eerste)
detentiehuis
Audry Delvaux

Slachtofferervaringen van
gedetineerden en de gevolgen hiervan:
Een belichting van slachtofferschap in
de schaduw van de samenleving
Pauline Geeroms

Reactie

42

Kanttekeningen bij het "*Integraal*
interview Rudy Van De Voorde"
Ruben Vilain, Sien Geraerts & Louise Reyntjens

Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden: het samenwerkingsakkoord van 2024

Sinds de staatshervorming van 1980 is Vlaanderen bevoegd voor de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (HDG) in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen met het oog op hun re-integratie. Voor haar werking is de Vlaamse overheid echter afhankelijk van de federale gevangeniscontext waarin ze opereert.

In 1994 werd daarom een eerste samenwerkingsakkoord (SA) afgesloten tussen de Federale Staat en de Vlaamse Gemeenschap dat de samenwerking tussen beide overheden regelde in het kader van de HDG.¹ Omwille van de evoluties in de werking van beide partijen binnen de gevangensmuren was dit akkoord niet langer afgestemd op de reële samenwerkingspraktijk. Twee decennia later, op 8 juli 2014, werd een geactualiseerd akkoord tussen de Vlaamse Gemeenschap, het Vlaamse Gewest en de Federale Staat ondertekend. Het SA van 2014 benadrukte het belang van een nauwe samenwerking tussen beide bestuursniveaus met het oog op een efficiënte uitvoering van de HDG.

Verdere ontwikkelingen in de praktijk en de wetgeving (zoals het decreet van 8 maart 2013² en de Algemene Verordening Gegevensbescherming van 2016³) maakten een nadere actualisering van

het akkoord noodzakelijk. Na langdurige werkzaamheden werd het nieuwe SA goedgekeurd door het Vlaams parlement in juni 2023 en door het federaal parlement - net voor zijn ontbinding - een jaar later, in juni 2024.⁴

Inhoud

Net zoals de vorige iteraties streeft het SA van 2024 een aantal overkoepelende doelstellingen na. Zo bepaalt artikel 1 van het SA dat de Vlaamse overheid, de coördinerende administratie (het Agentschap Justitie en Handhaving), de partners van de Vlaamse overheid⁵ en de penitentiaire administratie (DG EPI) zich, met respect voor elkaars finaliteit, werkingsprincipes en -methodes, als gelijkwaardige partners samen inzetten voor de gemeenschappelijke opdracht om in te staan voor een veilige, rechtsconforme, humane, herstel- en re-integratiegerichte invulling van de vrijheidsberovende straf of maatregel.

Het SA van 2024 telt in totaal 46 artikelen. Hoewel de basis van het SA van 2014 blijft behouden, zijn er enkele nieuwe aspecten of opvallende wijzigingen in de versie van 2024. In wat volgt, staan we stil bij een aantal van deze zaken.

-
- 1 Dit akkoord werd later nog gewijzigd met het samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en de Vlaamse Gemeenschap van 7 juli 1998.
  - 2 Decreet van 8 maart 2013 betreffende de organisatie van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, *BS* 11 april 2013.
  - 3 Verordening (EU) 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens en tot intrekking van Richtlijn 95/46/EG.
  - 4 Wet houdende goedkeuring van het Samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en de Vlaamse Gemeenschap en het Vlaamse Gewest inzake de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, *BS* 11 juni 2024.
  - 5 Zoals bedoeld in artikel 2 van het decreet van 8 maart 2013 (organisaties die in het kader van de uitvoering van dit decreet hulp- en dienstverlening aanbieden in de gevangenissen).
-

Bovenlokaal en lokaal overleg (art. 6-14)

Binnen het nieuwe SA van 2024, net als in eerdere iteraties, staat (boven)lokaal overleg centraal in functie van een vlotte samenwerking tussen de betrokken partijen.

Overleg op *bovenlokaal* niveau vindt plaats binnen de bovenlokale werkgroep; een structureel orgaan dat de penitentiaire administratie en de coördinerende administratie⁶ verenigt. Binnen deze werkgroep wordt zowel (a) het beleid van de penitentiaire administratie dat een impact heeft op de HDG als (b) het beleid van de Vlaamse overheid inzake de HDG opgevolgd en onderling afgestemd (art. 6-8).

Deze samenwerking wordt op *lokaal* niveau opgevolgd door de beleidscoördinator en de lokale gevangenisdirectie. Dit gebeurt ten eerste door afstemming tussen het beleidsteam en het coördinatieteam (art. 9 en 10). Hierbij stelt artikel 9 dat een vertegenwoordiging van de gevangenisdirectie deel uitmaakt van het beleidsteam, hetgeen verschilt met artikel 10 van het decreet van 8 maart 2013, dat slechts bepaalt dat de gevangenisdirectie wordt “uitgenodigd” om deel uit te maken van het beleidsteam. Ten tweede vindt afstemming op lokaal niveau plaats tussen de gevangenisdirectie en de beleidscoördinator (art. 11-14). Beide werken samen om het aanbod van HDG te realiseren en af te stemmen op het regime in de inrichting. Nieuw ten opzichte van het SA van 2014 is de expliciete vermelding dat, *via de opmaak van het actieplan*,⁷ de gevangenisdirectie actief betrokken wordt bij de uitbouw van de HDG (art. 12). Andersom wordt ook de beleidscoördinator actief betrokken bij het beleid van de inrichting via de aansluiting bij het directieoverleg.

Plaatsing- en overplaatsingsbeleid (art. 15)

Om de kansen op re-integratie te verhogen, is het belangrijk dat gedetineerden hun uitgestippelde hulp- en dienstverleningstraject kunnen afronden. Een transfer naar een andere gevangenis kan hierbij echter een breuk betekenen, aangezien niet in elke inrichting hetzelfde aanbod van HDG aanwezig is. Het meemaken van meerdere transfers heeft ook nadelige gevolgen op de motivatie van gedetineerden om te werken aan hun re-integratie. Deze problemen werden in 2022 formeel aangekaart door het Rekenhof in zijn audit van de HDG. De auditeurs stelden vast dat er geen algemeen geldende procedure bestaat voor de informatiedoorstroming over nakende transfers en dat hulp- en dienstverleners niet structureel of automatisch op de hoogte van transfers worden gebracht. Bovendien bleken hulp- en dienstverleners zelden te worden geraadpleegd door Justitie bij een mogelijke transfer. Deze gebreken toonden ook aan dat lopende HDG vaak geen element is dat DG EPI zelf (actief) nagaat in het kader van een beslissing over een transfer.⁸ Om tegemoet te komen aan dit probleem is het daarom noodzakelijk dat de gevangenisdirectie (en/of de Directie Detentiebeheer) bij geplande transfers rekening houdt met het in hun inrichting uitgestippelde traject. Idealiter zou de gedetineerde het traject, of een onderdeel ervan, moeten kunnen afronden voor de transfer of verder moeten kunnen zetten in een andere inrichting.

Daartoe bepaalt artikel 15 van het nieuwe SA dat in het transferbeleid van de penitentiaire administratie zoveel als mogelijk rekening wordt gehouden met de continuïteit in HDG-trajecten, zoals bepaald in het detentieplan van de gedetineerden alsook met de voorwaarden op vlak van orde en veiligheid.

6 Vanuit de Vlaamse overheid wordt het Agentschap Justitie en Handhaving aangeduid als coördinerende administratie. Het Agentschap vertegenwoordigt de Gemengde Commissie, bedoeld in artikel 9 van het decreet van 8 maart 2013 in de bovenlokale werkgroep.

7 Het actieplan zoals bedoeld in artikel 10 van het decreet van 8 maart 2013.

8 Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, Verslag van het Rekenhof aan het Vlaams Parlement Brussel, juni 2022, p. 86-88.

Probleem opgelost? Totdat het nieuwe transferbeleid er is, kunnen we deze vraag niet beantwoorden maar het volgende geeft wat stof tot nadenken. Ten eerste wordt het artikel heel voorwaardelijk geformuleerd. Hoe zal 'zoveel als mogelijk' geïnterpreteerd worden en wat zal de verhouding zijn tussen de voorwaarden rond orde en veiligheid en de continuïteit in HDG-trajecten? Bovendien geldt die verplichting enkel voor HDG-trajecten zoals bepaald in het *detentieplan* van de gedetineerde. Als deze bepaling letterlijk wordt toegepast, zal de impact van het artikel heel beperkt zijn gezien er momenteel weinig detentieplannen opgemaakt zijn geweest, ondanks de inwerkingtreding van de bepalingen van de Basiswet hieromtrent.⁹

Nieuwbouw en renovatie (art. 21-24)

De organisatie van een kwaliteitsvol aanbod van HDG vereist de juiste infrastructuur. Hulp- en dienstverleners hebben bijvoorbeeld nood aan voldoende lokalen voor individuele gesprekken met gedetineerden en voor groepsactiviteiten. Ook is er nood aan internettoegang en gepaste bureauruimtes. Zodat er voldoende rekening gehouden kan worden met de noden van de Vlaamse diensten op dit vlak voorziet het SA dat de penitentiaire administratie tijdig advies moet inwinnen bij de coördinerende administratie met betrekking tot de behoeften op vlak van HDG alsook de impact van infrastructurele keuzes op de organisatie ervan (art. 21). Beslissingen die gevolgen hebben voor de organisatie van de HDG kunnen pas worden genomen na inwinning van dit advies. Waar mogelijk houdt de penitentiaire administratie in haar beslissingen rekening met dit advies en koppelt hierover terug aan de coördinerende administratie.

Dit is een belangrijke bepaling die voor een stuk tegemoetkomt aan problemen die zich hebben voorgedaan in het verleden. Er is echter nog werk aan de winkel om de achterliggende doelstelling

hier te realiseren. De afspraken voorzien in het SA zijn al min of meer in uitvoering, maar dat betekent niet dat voldoende rekening kan worden gehouden met de noden van de HDG bij nieuwbouwprojecten of renovatie. Een deel van het probleem is dat DG EPI dit niet volledig in handen heeft – eerder is de Regie der Gebouwen hiervoor bevoegd. Deze laatste is een aparte entiteit die niet in het SA wordt vermeld. Bovendien gelden voor nieuwbouwprojecten Design, Build, Finance and Maintain (DBFM) procedures met private partners. Dit betekent dat de architecturale ontwerpen in grote lijnen al goedgekeurd zijn voordat veel discussie mogelijk is over de noden van de HDG. Het valt dus nog te bezien in hoeverre het nieuwe SA in dit opzicht een positief effect zal hebben.

Cliëntoverleg (art. 26 en 29)

Voortbouwend op de bepalingen van de vorige iteratie geeft artikel 29 van het nieuwe SA een rechtsgrond voor een cliëntoverleg tussen de partners van de Vlaamse overheid en de psychosociale dienst en/of de zorgequipe, met het oog op de afstemming van de HDG op het detentietraject van de gedetineerde. Het doel van dit overleg is te bekijken welke HDG nuttig kan zijn voor de gedetineerde en welke bijhorende uitvoeringsafspraken gemaakt moeten worden tussen de gedetineerde, de betrokken partners van de Vlaamse overheid, de psychosociale dienst en/of de zorgequipe.

De verwerking van persoonsgegevens door actoren aanwezig op het cliëntoverleg moet gebeuren op een manier die conform is met de regels betreffende het beroepsgeheim en de verplichtingen van de privacywetgeving. Wat dit laatste betreft, wordt – zoals wettelijk vereist – een ophijsting gemaakt van de categorieën van gegevens die kunnen worden verwerkt inclusief bijzondere categorieën

---

⁹ Artikel 38 van de Basiswet m.b.t. het detentieplan trad in werking op 9 januari 2017.

van persoonsgegevens zoals vermeld in artikelen 9 en 10 van de Algemene Verordening Gegevensbescherming.¹⁰

In een belangrijke toevoeging kan voortaan een dergelijk cliëntoverleg slechts georganiseerd worden mits de uitdrukkelijke toestemming van de gedetineerden. Helaas is er, in tegenstelling tot de vorige versie van het akkoord, geen bepaling die de mogelijkheid geeft voor de aanwezigheid van de gedetineerde zelf bij het cliëntoverleg. Dit lijkt ons een gemiste kans.

Bovendien bepaalt artikel 26 van het nieuwe SA dat lokale afspraken (per gevangenis) gemaakt moeten worden over de manier waarop het cliëntoverleg moet verlopen. Gezien de juridische complexiteiten die gepaard gaan met de organisatie van multidisciplinaire casusbesprekingen tussen actoren met verschillende finaliteiten vinden we dit een vreemde keuze die het risico van overtredingen van de privacywetgeving verhoogt. Een bovenlokaal bepaald kader had dit potentieel risico mogelijk kunnen inperken.

Vakbondsacties, stakingen en minimale dienstverlening (art. 31-33)

Het Belgische gevangeniswezen wordt reeds lange tijd gekenmerkt door problematische arbeidsverhoudingen met frequente stakingen door penitentiaire beambten en beperkingen van de HDG tot gevolg. Het nieuwe SA bevat drie artikelen die betrekking hebben op de werking van de diensten van de Vlaamse Gemeenschap tijdens syndicale acties. Ten eerste hebben de beleidscoördinator en de partners van de Vlaamse overheid onbeperkt toegang tot de gevangenis (art. 31) om hun opdrachten op vlak van de organisatie van HDG te kunnen vervullen. De beleidscoördinator wordt maximaal en tijdig geïnformeerd door de gevangenisdirectie over

de duur en de eventuele impact van de vakbondsacties en stakingen op de werking en de HDG-activiteiten georganiseerd door de Vlaamse overheid (art. 31).

Artikel 32 legt een wederzijdse verplichting op aan de penitentiaire administratie, de gevangenisdirectie en de Vlaamse overheid om de belangen van de andere partners maximaal te behartigen tijdens onderhandelingen met hun respectievelijke vakbonden. In de mate van het mogelijke moet eveneens overlegd worden met de andere partners voordat er met de vakbonden afspraken worden bekrachtigd die een impact kunnen hebben op elkaars werking.

Tijdens de gehele duur van de staking dient de gedetineerde, overeenkomstig de penitentiaire wet van 23 maart 2019¹¹, de medische en welzijnzorgen blijven ontvangen die zijn gezondheidstoestand vereist (art. 33). Aan de ene kant waakt de gevangenisdirectie er maximaal over dat dit aanbod ook tijdens situaties van minimale dienstverlening in veilige omstandigheden kan doorgaan. Aan de andere kant verzekeren de partners van de Vlaamse overheid die verantwoordelijk zijn voor deze medische en welzijnzorgen onder hun bevoegdheid, op hun beurt in de mate van het mogelijke de continuïteit van dit aanbod tijdens situaties van minimale dienstverlening.

Deze artikelen zijn belangrijke aanvullingen op het SA van 2014 en zijn een poging om reële problemen in de praktijk aan te pakken. Desalniettemin is enige voorzichtigheid aan de orde. Het recht van het personeel van de Vlaamse diensten om toegang tot de gevangenis te krijgen tijdens syndicale acties werd al wettelijk geregeld door de penitentiaire wet van 2019. Sindsdien is deze toegang bijna nooit geweigerd. De tijd zal uitwijzen of de bepalingen van artikel 32 van het

10 Dit betreft onder andere gegevens over de gezondheid van de gedetineerden en zijn/haar strafrechtelijke veroordelingen en gepleegde strafbare feiten.

11 Wet betreffende de organisatie van de penitentiaire diensten en van het statuut van het penitentiair personeel, BS 11 april 2019. Artikel 17 van deze wet bepaalt de rechten van gedetineerden m.b.t. een minimale dienstverlening tijdens stakingen. Deze bepalingen gelden voor alle stakingen ongeacht hun duur.

nieuwe SA in de praktijk een groot verschil zullen maken. Recente gebeurtenissen in enkele gevangenissen, waar facetten van het aanbod van de Vlaamse diensten eenzijdig werden stopgezet na afspraken tussen de gevangenisdirectie en de vakbonden, zouden ons tot behoedzaamheid moeten aanzetten op dit vlak. Bovendien, terwijl de wettelijke bepalingen met betrekking tot de toegang tot welzijnszorg voor gedetineerden min of meer nageleefd werden in alle gevangenissen tijdens de stakingen in het voorjaar 2024, heeft dit veel tijd en energie van de betrokken hulp- en dienstverleners gekost. Vragen van hen om gedetineerden op te roepen voor een gesprek worden soms met tegenzin beantwoord of zonder uitleg geweigerd door beampten waardoor de vraag op een later moment nog gesteld moet worden zonder garantie op samenwerking. Zo waren gesprekken enkel mogelijk via het winket, werden beperkingen opgelegd qua aantal mogelijke gesprekken per dag(deel) of werd de tijdsduur waarin gesprekken met cliënten konden plaatsvinden aanzienlijk (en zonder voorafgaande aankondiging) ingekort. Het valt nog te bezien of de extra juridische garanties die het SA biedt effectief kunnen helpen bij dit soort problemen.

Uitvoerings- en evaluatietraject

Om te vermijden dat de bepalingen van het nieuwe SA een dode letter blijven, wordt voorzien in een uitvoerings- en evaluatietraject. De krijtlijnen van dit traject zijn uitgestippeld in het akkoord zelf. Artikel 44 stipuleert dat de gevangenisdirectie en de beleidscoördinator een afsprakennota onderling opmaken die de bepalingen uit het akkoord concretiseert op maat van elke lokale gevangenis. Dit zal gebeuren via een standaard sjabloon. Per gevangenis moet het inrichtingshoofd en beleidscoördinator een analyse maken van de huidige situatie en daarnaast concrete acties benoemen die moeten leiden tot een effectieve uitvoering van het akkoord. De bovenlokale werkgroep zal de tenuitvoerlegging

van de afsprakennota's mee opvolgen en kan – indien nodig – tussenkomen om ervoor te zorgen dat de gewenste resultaten worden behaald.

Het SA wordt gesloten voor een duur van drie jaar (art. 43). Om te kunnen bepalen of het akkoord herzien dient te worden na deze termijn, wordt de bovenlokale werkgroep ook belast met de opdracht om de algemene uitvoering en naleving van de bepalingen van het SA te evalueren (art. 45).

Besluit

Het akkoord van 2024 komt tien jaar na zijn voorganger en benadrukt - opnieuw - het belang van een nauwe samenwerking tussen Vlaamse en federale actoren met het oog op een efficiënte uitvoering van de HDG. Een volwaardig partnerschap met respect voor elkaars finaliteit staat hierbij centraal. We zien enkele nieuwe elementen in het SA van 2024, al blijft de basis behouden. Op de inhoud valt structureel weinig aan te merken, al zal natuurlijk meer nodig zijn dan enkel een akkoord om tot een goede samenwerking te komen en een kwaliteitsvolle HDG te realiseren. In deze context vormt het opvolgingstraject alvast een positieve ontwikkeling, met concrete acties op maat van de lokale gevangenis. Met de hervorming van de penitentiaire gezondheidszorg in het vooruitzicht zal ook samenwerking met een derde partner, de FOD Volksgezondheid, van groot belang zijn. We zijn benieuwd wat de toekomst brengt.

Neil Paterson & Louis Favril¹²

---

12 Neil Paterson is stafmedewerker bij SAM, steunpunt Mens en Samenleving vzw.
Louis Favril is professor criminologie aan de Universiteit Gent. Beiden zijn redactieleden bij Fatik.

Verkiezingen in Californië: het einde van een reductionistisch gevangenisbeleid?

An-Sofie Vanhouche¹

Op 5 november was het verkiezingsdag in de Verenigde Staten. De Belgische media berichtten vooral over de strijd tussen de democraten en de republieken, Harris tegen Trump. In de verschillende staten stemden burgers ook voor andere beleidswijzigingen. De inwoners van Californië spraken zich bijvoorbeeld uit over de herinvoering van een punitieve beleidsmaatregel. Op het moment dat we in België strijden voor quota om de gevangenisoverbevolking te beperken, strijden men in Californië voor het behoud van een reductionistisch detentiebeleid. De strijd was echter tevergeefs. Toch is het leerrijk om de maatregel onder de loep te nemen. Het was indrukwekkend hoe Californië in 2014 het tij keerde. De overbevolkte gevangenissen liepen leeg. De voorbije jaren kon Californië zelfs gevangenissen sluiten. Andere staten noemden Californië het testbad voor nieuw detentiebeleid. Ik was tijdens de verkiezing in San Francisco, een bruisende stad in Californië en probeerde de bovenstaande ontwikkelingen begrijpen als inspiratie voor oplossingen in België.

De drugsproblematiek in de Amerikaanse grootsteden

Mijn hotel lag in het hartje van San Francisco's financiële wijk. Op verkiezingsdag trok ik erop uit om de verkiezingssfeer in de straten op te snuiven. Van die sfeer was er weinig te merken. Mensen zaten, lagen of hingen op trottoirs.

Sommigen doodstil, in twee gebogen; anderen lagen met open wonden op de grond te bedelen. Maar vooral de omvang van het probleem raakte me. Het gaat niet om enkelingen, ze lagen met velen op straat. Een collega vertelt dat de drug *crystal meth* enkele jaren geleden de straten van San Francisco teisterde. Intussen is de drug fentanyl vanuit de Oostkust overgekomen naar de Westkust. In San Francisco is er nog enigszins aandacht voor deze problemen. Er lopen bijvoorbeeld verpleegsters en gemeenschapswerkers op straat. Ze helpen waar mogelijk. Maar vooral 's nachts lijkt hulp te ontbreken. Mensen lopen met hun dekens rond op straat, slapen op voetpaden, of roepen ononderbroken in het niets. Hoewel men hier niet bezig is met de verkiezingen, geven deze problemen een beeld van de context waarin dat punitievere beleid groeit.

De stad staat van oudsher bekend als een progressieve gemeenschap die zich enthousiast openstelt voor de LGBTQ+-gemeenschap en kunstenaars allerhande. Inclusiviteit maakte lange tijd deel uit van het DNA van deze stad. Het is niet voor niets dat hier het *Not In My Backyard*-fenomeen werd aangepast naar *Yes In My Backyard*: een openheid voor publieke instituten, organisaties en sociale huisvesting die in andere steden ondenkbaar is. Maar ook in San Francisco veranderen de tijden. De dag na de verkiezingen kopt de media dat dit het einde is van een progressief tijdperk in San Francisco. De stad evolueerde naar het politieke centrum. De nieuw verkozen burgemeester is een man van

---

¹ Redactielid van Fatik en docent penologie aan de onderzoeksgroep Crime & Society, vakgroep Criminologie van de Vrije Universiteit Brussel.

rijke afkomst. Zijn familie bezit het kledingmerk Levi's. Hij vervangt London Breed, de eerste zwarte vrouwelijke burgemeester, die opgroeide in een sociale woning. De aanpak van woningtekorten en criminaliteit waren centrale thema's in de lokale verkiezingen.

Om het kiezerspubliek te behagen, organiseerde Breed regelmatig zogenaamde opruiming van de trottoirs, zodat mensen zonder dak boven hun hoofd zelfs niet meer welkom waren op de stoep. Ze moesten naar de daklozenopvang. Uiteraard zag niet iedereen het zitten om daar te overnachten. Het zijn vaak drukke, luidruchtige of vuile plaatsen. Maar dit hardere beleid mocht niet baten voor Breed. De nieuwe burgemeester zal de komende jaren San Francisco met een hardere hand besturen.

Het einde van Proposition 47: een reductionistisch beleid

Die verschuiving weerspiegelt zich tevens in het einde van een reductionistische detentiemaatregel. Sinds de stemming van *Proposition 47* in 2014 omschreven academici Californië als een testbad voor een alternatief beleid. De staat zette zich tegen massale opsluitingen en koos voor een humaner beleid gericht op welzijn. Alleen mensen die zware misdrijven pleegden, werden nog opgesloten. Tijdens die opsluiting beoogde men te investeren in de nodige begeleiding (Gaes, 2018).

Men sloot een kwart minder personen op. Vooral zwarte mannen bleven dankzij deze maatregel gespaard. Interraciaal verschillen in de opsluitingscijfers verkleinden. Waar er traditioneel een disproportionele oververtegenwoordiging van zwarte mannen was in de gevangenis, is dat nu minder het geval (Lofstrom et al., 2020).

Maar niet iedereen was tevreden met dit beleid. Sommige regio's protesteerden tegen de sluiting van gevangenissen. In sommige gebieden zijn gemeenschappen afhankelijk van de gevangenis voor werkgelegenheid. Een andere kritiek betrof

de blijvende aanwezigheid van criminaliteit. Onderzoeken probeerden causale relaties tussen het nieuwe beleid na *Proposition 47* en geregistreerde criminaliteit in kaart te brengen. Dit bleek echter geen evidentie. Sommige onderzoeken concludeerden voorzichtig dat er een stijging was in kleine criminaliteit na 2014 (bijvoorbeeld Bartons & Kubrin, 2018; LaPrade et al., 2023). In een andere regio zakte de criminaliteit dan weer nadat ook gemeenschapsgerichte politiezorg ontstond. Een stijging van zware criminaliteit, zoals moord of verkrachting, werd nergens vastgesteld. Maar deze onderzoeken trekken zeer voorzichtige conclusies en wijzen terecht op de moeilijkheden om criminaliteitsevoluties te verbinden aan deze beleidswijziging. Bovendien moeten we de resultaten van een welzijnsgerichte aanpak breder en op langere termijn bekijken.

De herinvoering van Proposition 36: terug naar een zero-tolerance beleid

Maar mensen voelen zich minder veilig. Ze willen een hardere aanpak van overvallen en drugs-criminaliteit. *Proposition 36* staat daarom voor zwaardere en langere straffen voor bepaalde drugs- of diefstalmisdrijven. Mensen die in het bezit zijn van illegale drugs moeten in bepaalde gevallen een verplichte behandeling volgen. Als ze deze behandeling weigeren, volgt een gevangenisstraf. Een tweede opvallend onderdeel van dit voorstel betreft de nieuwe invulling van moord. Een gewaarschuwde persoon die drugs zoals fentanyl, heroïne of cocaïne blijft verhandelen, wordt vervolgd voor moord als een gebruiker hieraan overlijdt.

De herinvoering van *Proposition 36* zal zich vooral laten voelen binnen bepaalde gemeenschappen. *The Network of Black Power*, dat zich inzet voor de rechten van zwarte burgers, toonde reeds grote bezorgdheid over dit voorstel:

Schadelijke beleidsmaatregelen hebben geleid tot massale opsluiting, gebroken gezinnen en beperkte vrijheden, die onevenredig veel zwarte individuen treffen. In 2014 maakten de inwoners van Californië

een belangrijke stap richting verandering door Proposition 47 aan te nemen. Dit initiatief verlaagde het aantal gedetineerde personen, verwijderde oude niet-gewelddadige misdrijven van strafbladen en ondersteunde geestelijke gezondheidsprogramma's, verslavingszorg, traumaherstelcentra voor slachtoffers van misdrijven, onderwijs, huisvesting, preventieprogramma's en andere gemeenschapsgerichte diensten. Deze initiatieven kwamen ten goede aan de zwarte gemeenschappen die historisch door het strafrechtstelsel worden gevisieerd.[...]

Met ongeveer 15.000 lege gevangencellen is er een drang om deze snel te vullen. We zien dat bepaalde verkozenen en bedrijven graag geld in gevangencellen investeren in plaats van in zorg, zonder interesse om onze gemeenschappen te ondersteunen of de onderliggende oorzaken van dakloosheid, winkeldiefstal en drugsverslaving aan te pakken.[...]

We staan nu voor Proposition 36, dat onze vooruitgang dreigt terug te draaien en ons terug te brengen naar de mislukte "War on Drugs" die bijdroeg aan massale opsluiting. We weten dat harde maatregelen en zero-tolerance beleid, zoals verplichte minimumstraffen, niet werken. Bovendien leiden deze altijd tot een ongelijke toepassing die nadelige gevolgen heeft voor zwarte mensen en barrières creëert voor volwaardig burgerschap, werkgelegenheid, toegang tot huisvesting enzovoort. (California Black Power Network, 2024)

Relevantie voor België

Belgische beleidsmakers laten zich vaak inspireren door buitenlandse beleidsvormen. Termen overgewaaid uit de Verenigde Staten domineren ook hier debatten. Denk bijvoorbeeld aan de *War on Drugs*. Maar beleid dat succesvol leek om de gevangenispopulatie te beperken, mogen we niet links laten liggen, zeker gezien de langdurige zoektocht om onze overbevolkingsproblemen op te lossen. Hoewel buitenlands beleid niet zomaar kan geïmplementeerd worden (Dolowitz & Marsh, 2000) toont het bovenstaande voorbeeld wel aan dat een wijziging in wetgeving het tij kan keren. Dit zijn bovendien oplossingen die de overbevolkingsproblemen aan de wortel aanpakken. Maar dergelijke beslissingen kan het

gevangeniswezen niet nemen. Het gevangeniswezen zoekt in België naar *ad hoc* oplossingen voor de overbevolking zoals deze in het moedige voorstel van de nieuwe directeur-generaal om maximumquota op te leggen (Leestmans, 30 oktober 2024). Als de gevangenen vol zitten, zitten ze vol. Dan komt er niemand meer bij. Het gevangeniswezen probeert zo binnen de grenzen van hun bevoegdheden het *stapelen* in de gevangenen te beperken. We weten immers dat in die situaties onze nobele doelen van de strafuitvoering van re-integratie en herstel onrealistisch zijn. Maar het zijn slechts druppels op een hete plaat, het vormt geen substantiële verandering.

Als dit de enige oplossing blijft, zal ook dat beleid voor problemen zorgen. Denk maar aan de zogenaamde wachtrij die in Noorwegen ontstond naar aanleiding van een gelijkaardig beleid. Door een beperking op het aantal personen dat Noorwegen in haar gevangenen toelaat, moesten gedetineerde personen steeds langer wachten om hun gevangenisstraf uit te zitten. In de tussentijd stond hun leven stil, ze leefden in een zogenaamde 'wachtkamer' (Larsen et al., 2020). Uiteraard is de schade wel beperkter dan wanneer men mensen blijft opsluiten in overvolle inrichtingen. Maar voor fundamentele oplossingen zijn dus ook wetwijzigingen nodig. *Proposition 47* leert ons dat een holistische aanpak en reductionistisch beleid zelfs in repressieve strafrechtssystemen het tij kan keren. Het kan ons inspireren om de oorzaken van overbevolking structureel aan te pakken en zo een menswaardiger detentiebeleid te voeren waarbij de verantwoordelijkheid niet alleen ligt bij het gevangeniswezen maar bij de brede maatschappij.

Bibliografie

Bartos, J. J., & Kurbin, C. E. (2018). Can We Downsize Our Prisons and Jails Without Compromising Public Safety? *Criminology and Public Policy*, 17(3), 693-715, <https://doi.org/10.1111/1745-9133.12378>

California Black Power Network. (2024). *Open Letter: More than 165 Black Leaders and Grassroots Organizations Oppose Proposition 36*. Online raadpleegbaar: <https://blackpowernetwork.org/wp-content/uploads/2024/10/Website-Black-Leaders-Orgs-Statement-1.pdf>

Crodelle, J., Vallejo, C., Schmidtchen, M., Topaz, C. M., & D'Orsogna, M.R. (2021). Impacts of California Proposition 47 on crime in Santa Monica, California. *PLoS ONE*, 16(5), e0251199. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0251199>

Gaes, G. G. (2018). Reducing the rate of U.S. incarceration one state at a time: California and the impact of proposition 47. *Criminology and Public Policy*, 17(3), 689-692.

LaPrade, J., Riddell, J. R., & Elliott, E. (2024). Decarceration and prison release effects on crime: a case study of proposition 47. *Journal of Crime and Justice*, 47(5), 647-661.

Larsen, J., Mjåland, K., & Crewe, B. (2020). It's like a sentence before a sentence – Exploring the Pains and Possibilities of Waiting for Imprisonment. *British Journal of Criminology*, 60, 363-381. <https://doi.org/10.1093/bjc/azz042>

Leestmans, D. (30 oktober 2024). Groen, oranje of rood: topvrouw gevangeniswezen pleit voor kleurencode om overbevolking in gevangenis aan te pakken. *VRT NWS*, 30 oktober 2024. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/10/29/hoeveel-overbevolking-kunnen-onze-gevangenis-aan-topvrouw-ge/>

Lofstrom, M., Martin, B., & Raphael, S. (2020). Effect of sentencing reform on racial and ethnic disparities in involvement with the criminal justice system: The case of California's proposition 47. *Criminology and Public Policy*, 19(4), 1165-1207.

Noden en behoeften van de (eerste) bewoners als richtingaanwijzer voor de organisatie van hulp- en dienstverlening binnen het (eerste) detentiehuis?

Audry Delvaux¹

Inleiding

Het penitentiaire landschap in België ondergaat momenteel ingrijpende veranderingen. Naast de ontwikkeling en meer aangepaste invulling van traditionele gevangnissen, wordt er ook ingezet op alternatieve kleinschalige detentievormen. De implementatie van de bepalingen met betrekking tot kortgestraften, zoals vastgelegd in de Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden (verder WERV),² bood immers de gelegenheid om te innoveren en te voorzien in een diversificatie van detentiemodaliteiten ter uitbreiding van de gevangniscapaciteit. Bestaande gevangnissen zouden onmogelijk ook die bijkomende groep gedetineerden kunnen opnemen zodat de 'nieuwe detentiehuisen' hierbij een rol zouden spelen. Waar veroordeelden tot gevangnisstraffen tot drie jaar voorheen in principe in voorlopige vrijheid werden gesteld, worden deze straffen sinds 1 september 2022³ gefaseerd

uitgevoerd (Claes & Nederlandt, 2022; Deruyck & De Wael, 2022). Het detentiehuis Kortrijk, het eerste detentiehuis in België, opende de deuren op 12 september 2022. Het tweede detentiehuis opende in juli 2023 in Vorst. Door voormalig minister van Justitie Vincent Van Quickenborne werd vooropgesteld om de komende jaren 15 detentiehuisen te openen, voor in totaal 720 bewoners. In 2050 zou 80% van de gedetineerden in detentiehuisen moeten verblijven zodat de gevangenis een uitzondering wordt (Daems, 2022). Op het moment van schrijven werd de opening van detentiehuisen in Olen, Zelzate, Ninove, Genk en Antwerpen in principe op relatief korte termijn voorzien.

Een detentiehuis⁴ is een kleinschalige detentievorm met plaats voor 20-60 'gedetineerden' die worden aangesproken als 'bewoners'. Zij hebben geen 'cellen' maar 'kamers' en er werken 'detentiebegeleiders'⁵ die moeten inzetten op het begeleiden en motiveren van de bewoners, zowel individueel als in groep. DG EPI kent welbepaalde

1 Audry Delvaux is praktijkassistent strafrecht en onderzoeker aan de Universiteit Gent.

2 Wet betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 15 juni 2006.

3 Vanaf 1 september 2022 van toepassing op veroordeelden met een straf totaal van meer dan 2 jaar tot en met 3 jaar. Vanaf 1 september 2023 van toepassing op veroordeelden met een straf totaal van 2 jaar of minder.

4 Een concept van *vzw De Huizen*; een detentie die re-integratie beoogt, moet volgens deze beweging in ruimte en in werking zelf in de samenleving geïntegreerd zijn (Claus & Gryson, 2017).

5 Een nieuw functieprofiel binnen het penitentiair personeel; teneinde gespecialiseerd en gedifferentieerd te kunnen werken, worden in navolging van de penitentiaire wet van 23 maart 2019 detentiebegeleiders aangeworven en opgeleid die inzetten op dynamische veiligheid en begeleiding.

kenmerkend toe aan deze laag beveiligde structuur: (1) de autonomie van de bewoners die het eigen detentietraject in handen hebben, (2) de grote nadruk op re-integratie, (3) het vermijden van vermijdbare detentieschade door een grotere interactie met de maatschappij teneinde sociale integratie te ontwikkelen of in stand te houden, (4) activiteiten buiten het detentiehuis om de band met de maatschappij te behouden (FOD Justitie, 2020). Gelet op de geleidelijke beschikbaarheid van plaatsen in de detentiehuisen, bepaalt DG EPI enkele inclusiecriteria, waarvan het eerste dus gekoppeld moet zijn aan de straf. Zoals gezegd, richten detentiehuisen zich op de ontwikkeling van een detentieregime voor veroordeelden met een straf totaal tot drie jaar (uitgezonderd veroordeelden voor terrorisme en seksuele delicten).⁶ Het betreft een open regime met een grote bewegingsvrijheid in het huis waarbij enkel de in- en uitgang wordt gecontroleerd. Binnen het gevangeniswezen is er al langer de wil om te werken aan een positief leef- én werkklimaat in de gevangenissen door o.a. in te zetten op een dynamische veiligheid (Beyens, 2019). Een tweede inclusie criterium is gelinkt aan de plaats van de reclassering. Gelet op de vooropgestelde karakteristieken van een detentiehuis, is het immers van belang om de gedetineerde in een detentiehuis te laten verblijven, dicht bij de plaats van zijn re-integratie.

In het detentiehuis in Kortrijk is er plaats voor 57 mannen en 20 vrouwen. Op 12 november 2024 telde het detentiehuis 64 bewoners. Sinds de opening in september 2022 tot 12 november

2024 verbleven er 263 bewoners (241 mannen en 22 vrouwen). 85% van die bewoners heeft de Belgische nationaliteit.⁷ De bewoners hebben een gemiddelde leeftijd van 37 jaar bij aankomst in het detentiehuis. De jongste bewoner was 19 jaar, de oudste 81 jaar. Bewoners in het detentiehuis werden veroordeeld tot een gevangenisstraf van gemiddeld 22 maanden (mediaan is 21 maanden).⁸ De bewoners werden het vaakst veroordeeld wegens (1) diefstal, (2) inbreuken op de drugwetgeving (3) slagen en verwondingen, (4) inbreuken op de Wegverkeerswet en (5) verboden wapendracht.⁹ Voor 37% van de bewoners bevond het laatste domicilieadres zich binnen een straal van 30 km tot het detentiehuis, voor 22% van de bewoners is dat meer dan 70 km.

De implementatie en oprichting van deze nieuwe detentievorm heeft onvermijdelijk ook invloed op de werking van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (verder aangeduid als HDG) die door de Vlaamse Gemeenschap wordt georganiseerd. Detentiehuisen blijven formeel penitentiaire inrichtingen¹⁰, wat maakt dat er in ieder geval een expliciete verplichting is om in een aanbod van hulp- en dienstverlening te voorzien. Gelet op de vooropgestelde visie en doestellingen van detentiehuisen is een *copy paste* van wat er gekend is m.b.t. HDG in de klassieke gevangenissen niet aangewezen. Het onderzoek "*Lokale netwerkorganisatie – detentiehuis Kortrijk*" onder promotorschap van het Agentschap Justitie en Handhaving dat liep in de periode september 2022 tot januari 2024, is een van de zeven projecten gefinancierd door het Europees Sociaal

---

6 De initiële doelgroep betrof kortgestraften met een straf totaal tot 3 jaar of *first offenders* met een straf van maximaal vijf jaar. Als gevolg van de overbevolking werd de doelgroep vanaf november 2024 tijdelijk uitgebreid zodat ook veroordeelden met een straf totaal tussen 3 en 5 jaar in aanmerking komen voor plaatsing in een detentiehuis.

7 In het detentiehuis wordt ingezet op re-integratie en het uitwerken van een reclasseringsplan zodat er in principe geen bewoners zonder verblijfstitel kunnen verblijven.

8 Bewoners verbleven gemiddeld 61 dagen in de reguliere gevangenis alvorens naar het detentiehuis te komen. Gedetineerden die in aanmerking komen, worden vanuit de reguliere gevangenis aangemeld waarna een screening volgt door de psychosociale dienst van het detentiehuis.

9 Via de justitiële databank Sidis Suite werden de dossiers van de bewoners geconsulteerd. Op basis van de daarin opgenomen informatie, kon zowel een socio-demografisch als een detentieprofiel gemaakt worden van de bewoners die in het detentiehuis verbleven sinds de opening in september 2022. Deze cijfers werden bijgewerkt tot 12 november 2024. Voor een uitgebreide bespreking van de profielschets zie het academische rapport van Delvaux en Vander Beken (2024).

10 KB 17 augustus 2019 tot uitvoering van de bepalingen van de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden inzake de bestemming van de gevangenissen en de plaatsing en de overplaatsing van de gedetineerden, BS 29 augustus 2019.

Fonds teneinde de Vlaamse HDG te versterken. Het bood de kans om een analyse uit te voeren op basis van de eerste praktijkervaringen. Met de noden en behoeften van de doelgroep als richtingaanwijzer werd gezocht naar een antwoord op de vraag hoe HDG zich best organiseert in het detentiehuis Kortrijk om op maat van de bewoners een zinvol hulp- en dienstverleningsaanbod te realiseren in het teken van de re-integratie in de maatschappij. In deze bijdrage worden enkele bevindingen van het eindrapport d.d. februari 2024 weergegeven.

Onderzoekopzet- en verloop¹¹

Stakeholders

Een van de doelstellingen van het kwalitatief onderzoek en de focus van deze bijdrage is het in kaart brengen van de noden, behoeften, verwachtingen en ervaringen van verschillende stakeholders van het detentiehuis Kortrijk teneinde te bepalen hoe het netwerk HDG zich het best organiseert in functie van die noden, behoeften, verwachtingen en ervaringen.

Met stakeholders worden in eerste instantie een steekproef van **de bewoners** van het detentiehuis bedoeld.

Daarnaast worden zowel de hulp- en dienstverleners die ressorteren onder de Vlaamse Gemeenschap én structurele partner zijn/waren in het detentiehuis (sinds de opening in september 2022), als het penitentiair personeel dat ressorteert onder de FOD Justitie, als stakeholders HDG aanzien. Een multidisciplinaire samenwerking is een van de pijlers waar het detentiehuis sterk op inzet. Zowel de federale als de Vlaamse overheid zijn verantwoordelijk voor de hulpverlening aan gedetineerden, elk vanuit een eigen invalshoek maar in praktijk betekent dit

dat er wordt samengewerkt over de verschillende bevoegdheden en taakstellingen heen.

De stakeholders worden geoperationaliseerd aan de hand van het decreet van 8 maart 2013 betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden:

Hulp- en dienstverleners: *“alle hulp- en dienstverlening die door de Vlaamse Gemeenschap en het Vlaamse Gewest wordt georganiseerd of verstrekt en die relevant is voor de gedetineerden”*.¹² Er werden zeven Vlaamse partners bevraagd (zie tabel 3 - uitgevoerde interviews stakeholders HDG), op basis van de initiële stakeholdersanalyse die werd uitgevoerd door de beleidscoördinator van het detentiehuis Kortrijk: een trajectbegeleider JWW, een organisatie-ondersteuner JWW¹³, een detentieconsulent VDAB, een leerloopbaanbegeleider LIO, een sport- en cultuurfunctionaris de Rode Antraciet, een psychologe bij het Centrum Geestelijke Gezondheidszorg (CGG) en een beleidscoördinator.

Penitentiair personeel: Het decreet van 8 maart 2013 betreffende de organisatie van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden beschouwt ook het penitentiair personeel als samenwerkingspartner bij de organisatie van HDG. In het detentiehuis Kortrijk bestaat het penitentiair personeel uit: detentiebegeleiders, de psychosociale dienst (verder PSD) en directieleden. Er werden twee assistenten van de PSD bevraagd, twee directieleden en zes detentiebegeleiders (zie tabel 3 - uitgevoerde interviews stakeholders HDG). Deze actoren werden kwalitatief bevraagd via een heterogeen samengestelde steekproef. Beide directieleden werden geïnterviewd. Uit de vier PSD-leden werden twee namen geloot. Onder de (37) detentiebegeleiders werd een heterogene steekproef gedaan. Bij de steekproeftrekking werden de detentiebegeleiders

11 Het kwalitatief onderzoek is een onderdeel van een groter geheel waarbinnen eveneens een kwantitatieve studie en (beperkte) literatuurstudie werden uitgevoerd.

12 Art. 2, 7° Decr.VI. 8 maart 2013 betreffende de organisatie van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden wordt hulp- en dienstverlening, BS 11 april 2023.

13 Intussen ressorteert de organisatie-ondersteuner onder het Vlaams Agentschap Justitie en Handhaving.

BEWONERS	(1) Interview bij aankomst	(2) Tussentijds interview	(3) Interview bij vertrek	(4) Opvolginterview na vertrek	Totaal
Aantal	15	6	12	7 (incl. 2 in PCB)	40

Tabel 1 – Uitgevoerde interviews bewoners in ronde I

vooreerst ingedeeld in groepen: (1) op basis van anciënniteit¹⁴, (2) op basis van al dan niet werkervaring als penitentiair beambte en (3) op basis van een al dan niet achtergrond in de sociale sector (werkervaring en/of diploma). Uit elke deelgroep werd een naam geloot. De steekproeftrekking leidde – in verhouding tot de voltallige groep detentiebegeleiders – tot een representatief aantal mannelijke en vrouwelijke respondenten.

Methodologie

Individuele diepte-interviews

Via diepte-interviews werden alle stakeholders bevraagd. Deelnemers namen geïnformeerd, vrijwillig en anoniem deel. De vragen werden op voorhand niet exact vastgelegd, evenmin als de volgorde van de topics.¹⁵ Er werd gewerkt met een topiclijst die als leidraad en geheugensteun fungeerde voor de interviewer.

Bij de **bewoners** werd gepeild naar hun ervaringen met hulp- en dienstverlening zowel binnen de muren van het detentiehuis, als erbuiten. In totaal vonden er 57 diepte-interviews met 25 respondenten plaats. Gemiddeld duurde een interview 45 minuten.

De interviews werden gepland in twee rondes: De eerste ronde (zie tabel 1 – Uitgevoerde interviews bewoners in ronde I) startte in november 2022, enkele maanden na de opening. In deze eerste ronde werden 15 respondenten bevraagd¹⁶ in principe op gezette tijdstippen, hetgeen resulteerde in 40 interviews. Een tweetal weken na aankomst in het detentiehuis vond het eerste interview plaats. Een tussentijdse bevraging werd beoogd halverwege het traject van de bewoner in het detentiehuis Kortrijk. Een tussentijds interview had echter geen meerwaarde voor bewoners die zeer kort in het detentiehuis verbleven.¹⁷ Ook bij het vertrek werd in principe een interview van de bewoner afgenomen. Wanneer deelnemers op transfer gingen naar de reguliere gevangenis, bijvoorbeeld wegens het niet naleven van de afspraken in het detentiehuis, kon het ‘interview bij vertrek’ niet plaatsvinden maar werd dit vervangen door het ‘opvolginterview na vertrek’. Ook werd een VLV-datum¹⁸ plots wel eens vervroegd, zodat het interview bij vertrek niet meer georganiseerd kon worden. De interviews bij aankomst, het tussentijds interview en het interview bij vertrek vonden steeds *face-to-face* plaats in een gespreksruimte in het detentiehuis. Tot slot was er ook een ‘opvolginterview’ ongeveer drie maanden na vertrek uit het detentiehuis. De opvolginterviews van de deelnemers op transfer

14 Meer of minder dan 5 jaar werkervaring.

15 De topics werden bepaald in functie van de onderzoeksvraag ; ‘het concept detentiehuis’, ‘noden en behoeften op verschillende levensdomeinen’, de ‘verwachtingen’ inzake de hulp- en dienstverlening hierbij, de ‘samenwerking(safspraken)’ zowel tussen stakeholders HDG als t.a.v. de bewoner en het verschil dat bij elk topic kon worden waargenomen t.o.v. de klassieke gevangenis.

16 Gelet op de vrijwillige deelname komen deze respondenten niet overeen met de eerste 15 bewoners van het detentiehuis.

17 De profielschets van het academisch rapport d.d. februari 2024 geeft een gemiddelde verblijfsduur van 72 dagen weer. In november 2024 verbleven bewoners gemiddeld 99 dagen in het detentiehuis.

18 Voor de inwerkingtreding van de WERV, moest voor de toepasselijke regeling op de uitvoering van vrijheidsstraffen tot en met drie jaar worden teruggegrepen naar verschillende ministeriële omzendbrieven. Veroordeelden tot vrijheidsstraffen van ten hoogste drie jaar moesten slechts een betrekkelijk relatief kort deel van hun straf uitzitten alvorens quasi-automatisch voorlopig in vrijheid te worden gesteld (“VLV”).

BEWONERS	(1) Interview bij aankomst	(2) Tussentijds interview	(3) Interview bij vertrek	(4) Opvolginterview na vertrek	Totaal
Aantal	10	3	3	1	17

Tabel 2 – Uitgevoerde interviews bewoners in ronde II

STAKEHOLDERS	Vlaamse partners	Psychosociale dienst	Directie	Detentie- begeleiders	Totaal
Aantal	7	2	2	6	17

Tabel 3 – Uitgevoerde interviews stakeholders HDG

vonden *face-to-face* plaats in de gevangenis, de andere opvolginterviews in de woning van deelnemers of desgevallend telefonisch. Zes bewoners waren niet meer bereikbaar, twee bewoners bevonden zich nog niet in de tijdsvoorwaarde voor het opvolginterview.

De tweede ronde startte in juni 2023¹⁹ (zie tabel 2 – Uitgevoerde interviews bewoners in ronde II). In deze ronde werd beoogd 10 nieuwe respondenten te interviewen tijdens een interview bij aankomst, een tussentijds interview halverwege hun traject (indien zij langere tijd in het detentiehuis verbleven), een interview bij vertrek en een opvolginterview. Deze interviews werden afgenomen teneinde mogelijke veranderingen of nuanceringen te kunnen aanbrengen t.o.v. de ervaringen in de opstartfase. Er konden slechts drie interviews bij vertrek worden afgenomen vermits drie deelnemers op transfer gingen (en nadien niet meer bereikbaar waren) en vier deelnemers aan het eind van de onderzoeksfase nog steeds verbleven in het detentiehuis. Twee van de drie bewoners uit de tweede ronde die geïnterviewd werden bij vertrek, bevonden zich nog niet in de tijdsvoorwaarde voor een laatste opvolginterview. Bijgevolg werden 17 interviews afgenomen in de tweede ronde.

De interviews met de **stakeholders hulp- en dienstverlening** werden afgenomen tussen februari 2023 en mei 2023, steeds *face-to-face* in een gespreksruimte in het detentiehuis. Eén interview vond plaats via *videocall*, de overige interviews *face-to-face* in een gespreksruimte in het detentiehuis. Gemiddeld duurde elk interview 50 minuten.

Voor de **data-analyse** bij deze kwalitatieve diepte-interviews werden vooreerst transcriptions gemaakt op basis van de opnames. Om de betrouwbaarheid van de gegevensverzameling te bevorderen werden de interviews – uiteraard met toestemming van de respondent – immers opgenomen. De data konden gecodeerd worden in twee stappen. Ten eerste werden bij de open codering de data gereduceerd op basis van relevantie waarbij zowel gebruikt gemaakt werd van de a priori benadering als van de inductieve methode. Bij de a priori benadering werden de codes voorafgaand vastgelegd om deze daarna in de teksten terug te vinden. Deze codelijst veranderde tijdens het coderingsproces (Decorte & Zaitch, 2010). Volgens de *Grounded Theory* worden de codes gevormd op basis van de verkregen data zonder een vooropgesteld theoretisch kader (Saunders, Lewis & Thornhill, 2007). Ten tweede werd er axiaal gecodeerd zodat de bij elkaar

19 Een tiental maanden na opening zou de (samen)werking immers anders kunnen beoordeeld worden én was de capaciteit m.b.t. het aantal bewoners sterk gestegen (van gemiddeld 10 naar 30 bewoners). Gelet op het korte tijdsbestek van het halftijds onderzoek, werd gekozen voor 10 nieuwe bewoners i.p.v. 15.

horende codes werden samengevoegd tot een overkoepelende code maar geplaatste codes kunnen ook bij meerdere overkoepelende codes passen. Dit heeft geleid tot een codeboom.

Focusgroep

Er werd een focusgroep georganiseerd met de stakeholders hulp- en dienstverlening (d.d. 13 november 2023) teneinde mogelijke evoluties t.o.v. de bevindingen uit de interviews (d.d. februari – mei 2023) in kaart te brengen.

Bij de samenstelling van de focusgroep werd – net zoals bij de interviews - rekening gehouden met een evenwichtige verdeling. In eerste instantie werden de respondenten die in een eerdere fase van het onderzoek geïnterviewd zijn, per mail gecontacteerd. Gelet op het verloop van personeel werd zowel voor de psychosociale dienst, als voor een Vlaamse hulp- en dienstverleningsorganisatie een respondent van de diepte-interviews vervangen.²⁰ Er werd geopteerd voor een interviewmodel dat aansluit bij het opzet van het focusgroeps gesprek, *i.e.* ter aanvulling van de diepte-interviews, opdat onderzoekster bepaalde onderwerpen die tijdens de interviews ter sprake kwamen, verder kon exploreren en uitdiepen. De tussentijdse bevindingen en rode draden die voortkwamen uit de analyse van de interviews, vormden bijgevolg de basis voor de vragen. De onderzoekster trad op als moderator.²¹

Resultaten²²

Hierna volgen enkele bevindingen met betrekking tot de noden en behoeften zoals afgeleid uit de

analyse van de diepte-interviews met de bewoners en stakeholders HDG van het detentiehuis, alsook van de focusgroep met de stakeholders HDG.

Bij welke levensdomeinen hebben bewoners noden en/of behoeften en hoe ervaren zij de ondersteuning die daar bij geboden wordt? Hoe verloopt de activering en responsabilisering van de bewoners zelf? Hoe beoordelen alle stakeholders het hulp- en dienstverleningsaanbod, inclusief de ondersteuning van het justitieel personeel? Er wordt ook dieper ingegaan op de samenwerking (rolverdeling en informatie-uitwisseling) zowel tussen de stakeholders hulp- en dienstverlening onderling, als t.o.v. het justitieel personeel teneinde de randvoorwaarden te identificeren die vervuld moeten zijn voor een optimale samenwerking.

Noden en behoeften van bewoners

Tewerkstelling

Ongeveer de helft van de bevraagde bewoners was werkloos – hetzij omdat ze hun job verloren hadden wegens hun opsluiting in de gevangenis, hetzij reeds voordien – bij aankomst in het detentiehuis maar wilde snel (terug) aan de slag. Zowel de snelle toekenning van uitgaansvergunningen²³ (verder UV's), de tussenkomst van de VDAB-consulent en het zelf kunnen opvolgen van de arbeidsmarkt via wifi en het gebruik van een smartphone (op de kamer) of de computer (die ter beschikking gesteld wordt in het detentiehuis) dragen bij aan een vlotte opstart

20 Wegens de nodige personeelsbezetting, afwezigheid wegens ziekte en een andere werkopdracht konden 11 stakeholders (t.o.v. 17 respondenten bij de diepte-interviews) aanwezig zijn: één directielid, twee PSD-medewerkers, vier detentiebegeleiders en vier hulp- en dienstverleners van een Vlaamse organisatie.

21 Bij de verwijzing naar de quotes zal een onderscheid gemaakt worden tussen het penitentiair personeel en de Vlaamse hulp- en dienstverlening teneinde eventuele verschillende visies te belichten.

22 Onderzoekster nam deel aan CORTI's op 1 februari, 16 maart, 11 mei, 13 juli en 13 november 2023. Resultaten uit de analyse van de interviews en de focusgroep konden bijgevolg aangevuld worden met bevindingen uit dit overleg.

23 De profielschets van het academisch rapport d.d. februari 2024 toont aan het dat het gemiddeld 28 dagen duurt alvorens UV's te verkrijgen. In november 2024 bedroeg die termijn 30 dagen.

van het sollicitatieproces, wat op korte termijn vaak resulteert in een arbeidsovereenkomst.²⁴ *“Een afgevaardigde van VDAB heeft mijn profiel uitgewerkt en me voorgesteld aan interimkantoren. Op minder dan twee maanden kan ik vandaag mijn contract gaan tekenen, machine-operator.” (Interview nr. 1 – Bewoner2)*

Enkele respondenten die werkloos waren bij aankomst in het detentiehuis wilden liever niet op zoek naar tewerkstelling. Opvallend is dat dit meestal respondenten betrof met een woonplaats ver(der) gelegen van het detentiehuis. Uit de profielschets bleek dat 22% van de bewoners²⁵ alvorens te verblijven in het detentiehuis, woonachtig was op meer dan 70 km van Kortrijk (Delvaux & Vander Beken, 2024). De stakeholders HDG gaven aan dat dit de reclassering – bewoners zijn daardoor vooral minder gemotiveerd om te gaan werken – bemoeilijkt en niet in lijn ligt met de visie die voor ogen gehouden wordt.²⁶

“Ik had werk, als operator in een bedrijf. Ik ben die job dan verloren omdat ik naar de gevangenis moest. Momenteel denk ik, wil ik niet echt werken. Ik heb geen motivatie meer. Ik ben een beetje in een depressie beland, hier ben ik terug open aan het komen, beter en beter aan het voelen. Misschien wil ik binnen een paar weken al weer werken.” (Interview nr. 1 – Bewoner16)

Nagenoeg alle respondenten die tewerkgesteld waren bij aankomst in het detentiehuis - uitgezonderd enkele bewoners die wegens de afstand van het detentiehuis tot hun voormalige werkplaats hun job niet konden behouden - hebben dankzij de UV's hun werk vlot kunnen verderzetten of nieuw werk kunnen zoeken binnen hun vertrouwde sector, ondanks het nachtwerk of het werken in shiften.

“Ik heb al een goed gesprek gehad met PSD hier. Ze hebben onmiddellijk gewerkt aan mijn UV's. Ik krijg normaal morgen al toestemming voor UV en dan kan ik maandag opnieuw gaan werken. Ik zou verder kunnen werken in mijn zaak.” (Interview nr. 1 – Bewoner5)

De stakeholders HDG gaven aan dat er een sterke focus ligt op het tewerkstellen van de bewoners. Mede doordat het gemiddelde verblijf in het detentiehuis eerder van korte duur is, gaat de eerste – en vaak ook enige – aandacht naar het tewerkstellen, de spil in de reclassering, van bewoners en desgevallend naar het vinden van een woning. Bijgevolg worden onderliggende problematieken niet aangepakt. Aan het einde van de onderzoeksperiode bleken er echter meer casussen te zijn waarbij er wél aandacht ging naar geestelijke gezondheidszorg en vooral het aanpakken van de verslavingsproblematiek(en). Stakeholders HDG verklaren dit door een wijziging van de doelgroep (steeds minder bewoners die zonder meer wachten op hun VLV-datum), een langer verblijf in het detentiehuis of bewoners die reeds over een woning beschikken.

“We hebben er dan ook met VLV binnen de drie weken en dan kun je het je niet permitteren om te zeggen van “we gaan de tijd nemen om wat te gaan graven” dan is het hup werk-woonst... Werk is nu eenmaal de ‘spil’ waar dat alles rond draait omdat je afhankelijk bent van dat inkomen vaak hé. Dan moet je snel op zoek naar betaald werk.” (Penitentiair personeel, focusgroep)

De meeste respondenten bleven tijdens het verblijf in het detentiehuis gemotiveerd om te gaan werken. Acht bewoners konden een drietal maanden na vertrek geïnterviewd worden. Vijf van deze bewoners hadden een job bij het

24 In ronde I konden zeven (op 15) bewoners een arbeidsovereenkomst tekenen, twee bewoners konden hun job (van vóór detentie) behouden. In ronde II konden vijf (op 10) bewoners een arbeidsovereenkomst tekenen, één bewoner behield zijn job (van vóór detentie).

25 In november 2024 was dit nog steeds 22% van de bewoners.

26 “Gelet op de geleidelijke beschikbaarheid van plaatsen in de detentiehuizen, lijkt het aangewezen om criteria vast te stellen, waarvan het eerste gekoppeld moet zijn aan de straf (maximum drie jaar), het tweede aan de plaats van de reclassering (detentiehuis in dezelfde regio) enz.”, FOD Justitie (2020), Visietekst Detentiehuizen, 3.

verlaten van het detentiehuis. Drie maanden later deden drie bewoners nog steeds datzelfde werk.

“Ik doe nog altijd mijn twee jobs die ik vond toen ik in het detentiehuis zat en ik doe dat nog altijd graag. Ik zie me dat blijven doen. (Interview nr. 4 – Bewoner3)

Huisvesting

De meerderheid van de respondenten had geen eigen woning en waardeerde de ondersteuning bij het zoeken naar huisvesting. JWW bleek de organisatie te zijn die hier vaak hulp biedt, zeker als het de sociale verhuur betreft. Door de korte verblijfsduur en de tekorten op de (sociale) woninghuurmarkt, lukte het niet altijd om een woning te vinden. Enkele bewoners konden na vertrek uit het detentiehuis tijdelijk terecht in de residentiële opvang van het CAW.

“X (van JWW, eigen toevoeging) is een goede madame. Ze heeft me geholpen voor een nieuw, allee, huis... ik ben ingeschreven via sociale woningen.” (Interview nr. 2 – Bewoner13)

Sommige respondenten verkozen zelf op zoek te gaan naar een woning. De internettoegang en het gebruik van een smartphone (op de kamer) of de computer (die ter beschikking gesteld wordt in het detentiehuis) faciliteerden die zoektocht.

“Ik heb voorgesteld om dat zelf op te volgen via het internet. Via smartphone of via smart tv kan je het internet gebruiken zoals je wil. Dus ik houd zo een beetje de immobiëlen sites in de gaten. X van het CAW heeft gevraagd of ik geholpen wil worden daarin. Ik heb gezegd dat ik het liever zelf wil doen maar als ik iets vind dan wil ik het wel voorleggen aan haar wat zij ervan vindt.” (Interview nr. 2 – Bewoner7)

De meerderheid van de respondenten zocht een woning binnen de regio van herkomst. Toch hebben ook enkele bewoners, die niet uit de buurt kwamen, ervoor gekozen zich te laten reclasseren in de regio Kortrijk. Dit kan allereerst worden verklaard door de job die ze hebben gevonden in de omgeving van het detentiehuis. Bovendien wilden deze bewoners na hun passage in het detentiehuis afstand nemen van hun voormalige omgeving met het oog op een nieuwe start.

“Ja maar ik ga niet meer terug naar Oostende; mijn slecht netwerk is daar. Ik heb er vree veel over nagedacht maar ik ga niet meer zoveel kansen krijgen om vast werk te krijgen, peins ik.” (Interview nr. 2 – Bewoner7)

“Ik heb beslist van hier in de regio te blijven, mij te settelen en werk te zoeken. Ik denk omdat ik hier, minder gelinkt zal zijn aan het crimineel milieu, foute vrienden.... Dat inzicht heb ik hier opgedaan.” (Interview nr. 1 – Bewoner1)

Verslavingsproblematieken

Stakeholders misten een structurele partner binnen de muren die kan inzetten op de verslavingsproblematieken. De meerderheid van de bewoners kampt(e) immers met een (acute) verslavingsproblematiek.²⁷ Een project van Kompas vzw startte vanaf februari 2024 in het detentiehuis. De sessies van de AA werden positief onthaald bij de respondenten die daaraan reeds deelnamen.²⁸

“Het zou wel helpen dat er eens een ervaringsdeskundige komt om redenen aan te geven waarom je moet stoppen want ik zeg altijd dat het gaat om willen stoppen. Stoppen onder dwang dat lukt niet

27 In december 2022, enkele maanden na opening van het detentiehuis, kon worden vastgesteld dat de bewoners die op transfer gestuurd werden naar de klassieke gevangenis, nog zwaar kampten met een middelenverslaving. Een afkickprogramma starten bij aankomst in het detentiehuis bleek dus geen onverdeelde succes. Immers, de bewoners moeten op dat ogenblik reeds wennen aan een grotere verantwoordelijkheid en meer vrijheid (bv. snelle UV's). De inclusiecriteria voor bewoners werden daarom aangepast zodat er nu wordt verwacht dat bewoners de acute ontwenningfase reeds doorlopen hebben en met een afkickprogramma gestart zijn in de gevangenis alvorens aan te komen in het detentiehuis.

28 Wie niet wenst deel te nemen, heeft geen inzicht in de eigen verslavingsproblematiek of is geen voorstander van AA wegens de katholieke insteek ervan.

hoor. Ze komen enkel van de AA, dat gaat alleen over alcohol maar voor drugs zou het dus ook goed zijn.” (Interview nr. 3 – Bewoner17)

De omkadering die wordt geboden in het detentiehuis, inclusief (sport)faciliteiten en controles (gekoppeld aan sancties) na UV's blijkt een belangrijke ondersteuning. Enkele respondenten gaven aan dat ze gemakkelijk (zullen) hervallen na vertrek uit het detentiehuis omdat de controle dan wegvalt.

“Ik ben weer aan het gebruiken. Niet alleen cannabis, maar van alles. In het detentiehuis dacht ik daar ook nog altijd aan, ik heb dat aan X van PSD verteld zelfs. Maar dat ze u daar testen, schrikt wel af. Met buiten te komen ben ik eigenlijk bijna onmiddellijk herbegonnen.” (Interview nr. 4 – Bewoner3)

Psychische problemen

In de opstartfase van het detentiehuis bleek er weinig of geen behoefte te zijn aan begeleiding van bewoners door het CGG. Sinds de start van de tweede ronde interviews (d.d. juni 2023) hadden enkele bewoners gesprekken met CGG, wat positief geëvalueerd werd.

“Ze hebben mij tot CGG gebracht. Dat is heel snel gegaan. En ik ben blij, ik weet nu wat er bestaat buiten uit. Dat is dus heel goed en dat is een aanrader naar elke bewoner hier, CGG. Om daar een intake te doen.” (Interview nr. 2 – Bewoner18)

De nood aan psychische ondersteuning lijkt te groeien naargelang het bewonersaantal stijgt en de verwachting is dat deze trend zal aanhouden (zie ook de bedenking bij ‘Tewerkstelling’), vooral door de opening van de vrouwenafdeling. Enkel wanneer de bewoner langere tijd (nog) niet beschikt over UV's en begeleiding (dringend) nodig is, zal personeel van het CGG naar binnen komen. Het principe is immers dat bewoners het traject bij het CGG *extra muros* volgen.

“We hebben de indruk dat het publiek meer nood heeft aan hulp op andere domeinen. We hebben wel

de indruk dat het zal evolueren met de komst van de dames, omdat dat in de algemene populatie zo is, dat dames in detentie meer psychiatrische klachten hebben. Vaak meer tweedelijnsproblematieken hebben.” (Interview stakeholder HDG17)

Sociaal netwerk

Veel respondenten hadden geen of slecht een beperkt (direct) sociaal netwerk. De aandacht voor (het herstellen van) familiebanden verdween vaak naar de achtergrond, zoals gezegd wegens het kort verblijf en de prioriteit die daarbij ligt op het vinden van werk.

Wie wél bezoek kreeg, was enthousiast over de manier waarop dit gebeurt in het detentiehuis; de bezoekersruimte is aangekleed, er is een kinderhoekje, geen strikt toezicht tijdens het bezoek, het bezoek dient niet ruim op voorhand te worden aangevraagd, ... Het verschil met de klassieke gevangenis bleek immens, zowel voor de bewoners als voor hun bezoekers. De UV's voor familiebezoeken hadden een positief effect op het onderhouden van contacten en zorgden voor minder nood aan bezoek *intra muros*. Ook het gebruik van de smartphone faciliteerde het contact met familie, vrienden en de buitenwereld in het algemeen.

“Dat bezoek is veel aangenamer hier, alle ja, ik heb een keer dat mijn moeder in de gevangenis op bezoek kwam, dat was een van mijn vorige detenties en die zat daar echt gewoon te wenen hé. Omdat dat zo... dat was voor haar echt een shock.” (Interview nr. 1 – Bewoner25)

“Ik denk dat ik hier vier of vijf keer bezoek gezien heb. Dat is niet zoveel, nee. Maar ge hebt videogesprekken en die UV's zijn heel belangrijk. Ge krijgt ze ook heel gemakkelijk.” (Interview nr. 2 – Bewoner11)

Respondenten met een woonplaats ver(der) gelegen van het detentiehuis benoemden die afstand als de reden voor het gebrek aan (frequent) bezoek. Deze bewoners hebben de

lange verplaatsing tijdens de familiale UV's dan ook als zeer nadelig ervaren.

“Voor mij heeft dat geen voordeel omdat dat maar ene dag is hé. Tegen dat ik met de bus, de trein, de fiets thuis ben, ben ik 's middags daar pakt. Dan moet ik na een uur of twee drie terug en ik zeg “dat moet dan ook niet.” (Interview nr. 1 – Bewoner19)

Activering en responsabilisering van de bewoners

De meeste respondenten apprecieerden het vertrouwen dat ze in het detentiehuis mochten ervaren. Autonomie en verantwoordelijkheid in de dagdagelijkse werking vonden ze heel belangrijk. Bewoners beschikken bijvoorbeeld over een sleutel van hun kamer en kunnen tussen 6u30 en 21u30 – behalve tijdens het appel (13u30-14u20) – vrij bewegen.

“Zelf je eigen verantwoordelijkheid nemen voelt goed, eigen controle is goed en als er iets mis gaat dan komt de begeleider wel tussen. Het ligt in mijn eigen handen. Ze geven u hier echt de kansen.” (Interview nr. 1 – Bewoner1)

De zelfredzaamheid en de motivatie onder de bewoners in het kader van hun dossier en reclasering, bleken tegen de verwachtingen in, vaak te ontbreken. De stakeholders HDG gaven daarom aan voorstander te zijn van meer activering van de bewoners. Zo worden bewoners bijvoorbeeld in kopie gezet bij e-mails, sterk aangespoord om hun eigen agenda te beheren en zelf contact op te nemen met externe diensten. Toch was er ook ruimte voor nuancering en begrip bij de stakeholders HDG. Zij gaven aan dat er in het begin van een traject niet té veel verwacht kan/mag worden van de bewoners.

“Het enige wat ik soms heb nu, is dat ze niet altijd genoeg aan het stuur van hun traject zitten. Ik heb soms het gevoel dat ze nog te veel bepamperd worden. Dat was dus niet helemaal mijn verwachting

maar dat kan misschien nog veranderen.” (Interview stakeholder HDG8)

De intensiteit van de nodige hulp- en dienstverlening varieerde naargelang de respondent. Voor een minderheid volstond een ‘duwtje in de rug’; zij hadden voldoende aan minimale hulpverlening om vervolgens zelfstandig aan hun reclasering te werken. De meeste respondenten hadden daarentegen een intense(re) ondersteuning en begeleiding nodig.

“Ze hebben me gepusht voor terug te werken. Een beetje courage gegeven ook.” (Interview nr. 3 – Bewoner12)

Bovendien bleken de bevroagde bewoners vaak geen kennis te hebben van hun dossier. Sommige bewoners leken zelfs onverschillig te staan t.o.v. HDG binnen het detentiehuis. Enkel vonden de ‘wachtcultuur’ die in de reguliere gevangenis heerst zelfs aangenamer. Soms werd die desinteresse gevoed door het kort verblijf in het detentiehuis. De kennis van de Nederlandse taal onder bewoners bleek van groot belang. Niet alleen in functie van een efficiënte hulpverlening maar ook voor de dagdagelijkse werking in de leefgroep. Op basis van de data in Sidis Suite zou slechts 2,5% van de bewoners²⁹ de Nederlandse taal niet machtig zijn maar in praktijk bleek dat veel meer bewoners slechts een oppervlakkige kennis van de taal hadden (Delvaux & Vander Beken, 2024).

“Ze hebben nog niets gedaan maar dat is ook niet nodig want ik kom sowieso binnenkort vrij.” (Interview nr. 1 – Bewoner4)

“Op een bepaalde manier was ik liever in de gevangenis, gewoon met rust gelaten.” (Interview nr. 3 – Bewoner15)

29 In november 2024 was dit 2,3% van de bewoners.

Samenwerking en informatie-uitwisseling tussen stakeholders HDG

Naast de (specifieke) overlegstructuren, vormt de informele informatie-uitwisseling in het detentiehuis een belangrijke meerwaarde t.o.v. de klassieke gevangenis. Iedereen kent iedereen en is eenvoudig bereikbaar.

Overlegstructuren

Het detentiehuis beschikt over overlegstructuren, al dan niet gelijk aan de klassieke gevangenis. Er werd gestart vanuit de structuur van een reguliere gevangenis die men tracht aan te passen aan de specifieke context.

Het beleidsteam komt ongeveer een keer om de zes weken samen.

“Hulp- en dienstverlening heeft een vrij duidelijke overlegstructuur binnen het beleidsteam dat in alle gevangenis bestaat. De samenstelling is wel anders omdat dat op maat van de realiteit is waarin we zitten en hetgeen we nodig hebben voor het concept en de specifieke hulp- en dienstverlening uit te dragen. Dat is het voordeel dat je kan starten vanaf scratch.” (Interview stakeholder HDG14)

Verder is er een maandelijkse samenkomen van het coördinatieteam, DeKor, in het detentiehuis. Het betreft een overleg tussen de beleidscoördinator, directie, PSD, enkele detentiebegeleiders, een teamleider, JWW, de organisatie-ondersteuner en De Rode Antraciet inzake de afstemming van het groepsaanbod i.f.v. de noden en behoeften van de bewoners. Zowel de detentiebegeleiders zelf, als de andere stakeholders HDG vonden de aanwezigheid van de detentiebegeleiders binnen DeKor een meerwaarde.

“In het coördinatieteam, hier noemt dat DeKor, zit je met detentiebegeleiders. In een klassieke gevangenis zit er soms een beambte bij. Maar daar is het een strijd om er een klassieke beambte bij te hebben. Hier is het evidentie en hier zou je het eigenlijk zelfs

moeten afremmen. Dat is wel top natuurlijk. Nu ben ik zelfs in de minderheid met de hulp- en dienstverlening, dat is wel wennen. Maar pas op, ik vertrek hier niet vanuit Zij EN Wij maar vanuit het ‘SAMEN verhaal’, los van de organisatie waarvoor je werkt. Je vertrekt vanuit de bewoner.” (Interview stakeholder HDG14)

Daarnaast wordt tweewekelijks een multidisciplinair overleg georganiseerd (verder MDO) teneinde een individueel casusoverleg te houden. Directieleden, PSD en detentiebegeleiders zijn steeds aanwezig maar ook JWW is welkom om dit overleg bij te wonen. De aanwezigheid van JWW werd (zeer) positief onthaald door de andere stakeholders.

“In het MDO kunnen ook hulpverleners aanwezig zijn die in het dossier zitten... Wie er altijd is, is PSD, directie en detentiebegeleiders. Maar als JWW in huis is bijvoorbeeld dan zijn zij zeer welkom. Je ziet dan wel dat dat een meerwaarde is, natuurlijk. Het is nooit slecht dat er iemand met ervaring kan reclasseren of helpen een woonst zoeken vanuit die ervaring. Maar om zeker te zijn dat er wel een uitwisseling is, is er nog dat individueel casusoverleg tussen JWW en PSD.” (Interview stakeholder HDG16)

Tussen JWW en PSD is het overleg ook structureel geregeld. Het samenwerkingsoverleg betreft het maken van afspraken rond het verdelen van de ‘gemeenschappelijk deler’ op casusniveau.

“We hebben al afgesproken van per cliënt te kijken van “wat ga jij doen” en “wat ga ik doen”. Dat het is niet zo is van “ok, referentieadres standaard JWW, dat standaard JWW”. In de gevangenis is dat zo een beetje de afspraak van als referentieadres nodig is, dat regelen jullie.” (Interview stakeholder HDG2)

Specifiek in de context van het detentiehuis werd ook het CORTi - bestaande uit de individuele hulp- en dienstverleners van het detentiehuis en de beleidscoördinator, directie en PSD - opgericht dat tweemaandelijks samenkomt. Hulp- en dienstverleners bespreken het individueel

aanbod en plegen overleg op samenwerkingsniveau, zonder in te gaan op concrete dossiers.

“Wat we hier nog hebben, buiten het beleidsteam en het coördinatieteam, is dat we nog met de individuele hulpverleners samenzitten, dat is vanuit de nood gegroeid. Dat is de klassieke HDG zoals je ze kent, PSD en alle andere partners die hier effectief binnenkomen maar zonder detentiebegeleiders omdat het effectief gaat over samenwerken op casusniveau. Het gaat daar niet over de inhoudelijke bespreking maar wel van hoe we ervoor kunnen zorgen dat hetgeen op het beleidsteam werd afgesproken, we in praktijk gaan doen.” (Interview stakeholder HDG14)

Het beleidsteam, het CORTi en DeKor worden steeds voorgezeten door de beleidscoördinator. Er werd aangegeven dat het overleg niet alleen vlot verloopt tijdens die vergaderingen maar ook dat de communicatie in aanloop van zo'n overleg en de informatiedeling achteraf duidelijk zijn. De beleidscoördinator werd gezien als een belangrijke schakel in het 'samen-verhaal'.

“Een beleidscoördinator is zeker nodig, vooral vanuit het feit dat het nieuw is. Als de boel routinematig wordt, zal dat misschien minder inspanningen vragen maar ik denk dat er voor een coördinator altijd een plaats weggelegd is.” (Interview stakeholder HDG17)

Ook werd in het detentiehuis een activiteitenteam D-KERN³⁰ opgericht waarin de detentiebegeleiding bewoners bijstaat bij het brainstormen rond activiteiten die in hun interesseveld liggen. Ook hier is er ondersteuning en opvolging vanuit De Rode Antraciet en de organisatie-ondersteuner.

“Ook het activiteitenteam met de bewoners zelf vind ik goed, zodat we feedback kunnen krijgen. Op zich is dat wel beter dan in de klassieke gevangenis. Een activiteitenteam dat heb je niet in een gesloten gevangenis.” (Interview stakeholder HDG5)

Tijdens de focusgroep werd aangegeven dat een driehoeksoverleg – bewoner, PSD, JWW en eventueel een detentiebegeleider – zou kunnen bijdragen aan de activering van de bewoners. Eventueel zou een individuele detentiebegeleider hierbij kunnen aansluiten (zie ook *infra* 2.2.D – vertrouwenspersoon).

Gemeenschappelijk dossier

De vraag werd gesteld of een gemeenschappelijk dossier, in de vorm van een digitale tool, de informatie-uitwisseling zou kunnen bevorderen. Nagenoeg alle stakeholders waren voorstander, soms onder voorbehoud. De informatie zou dan beter gebundeld worden en het risico op verlies van informatie worden beperkt.

“Dat kan absoluut een oplossing zijn voor veel hindernissen die we nu ervaren. Ik geloof er wel in. Een gemeenschappelijke tool dat er openheid is per persoon en dat het niet versnipperd is in verschillende dossiers.” (Interview stakeholder HDG14)

Beroepsgeheim

De minderheid van de respondenten beschouwde het beroepsgeheim als een belemmering gelet op de verschillende finaliteit waarmee de stakeholders werken. Voor HDG georganiseerd vanuit de Vlaamse Gemeenschap blijft vrijwilligheid en het beroepsgeheim binnen het detentiehuis een essentieel aspect. De garantie dat gedeelde informatie vertrouwelijk blijft, is cruciaal voor het opbouwen van een vertrouwensband. Het informeren van de bewoner over hun recht op vertrouwelijkheid, draagt dan ook bij aan hun empowerment en aan hun betrokkenheid bij het hulpverleningsproces. Respondenten die moeilijkheden ervaarden bij het handhaven van hun beroepsgeheim, merkten op dat hun organisatie anders omgaat met het beroepsgeheim binnen het detentiehuis (waar er ruimte is om *out of the box* te denken) en waren bijgevolg zoekende.

30 De D-kern is de enige structuur waarin ook bewoners zetelen. Verder kunnen bewoners ook betrokken worden via het driehoeksoverleg.

“Hulp- en dienstverlening is zeer sterk vertrouwelijk. Je moet uitgaan van wat is ‘need to know’ en wat is ‘nice to know’ Wat heb je nodig om je job te kunnen doen in functie van de cliënt. Dus enkel de ‘need to’ moet in het dossier en dat stem je af met je cliënt.” (Interview stakeholder HDG14)

Randvoorwaarden voor een goede organisatie van het hulp- en dienstverleningsaanbod

Nabijheid, kenbaarheid & bereikbaarheid

Het verschil dat de bevroegde bewoners konden ervaren inzake de hulp- en dienstverlening t.o.v. de klassieke gevangenis was groot. Volgens de stakeholders HDG verwachten bewoners echter vaak dat men *stand-by* staat. In het kader van de normalisering en het stimuleren van de zelfredzaamheid zouden bewoners zelf afspraken moeten maken. Ze beschikken hiervoor over de nodige middelen (per mail, telefonisch of via briefjes). Vaste aanwezigheidsdagen bleken zowel voor de bewoner als voor de hulp- en dienstverlener bevorderend te zijn.

“Op het moment dat ze iemand zien, verwachten ze dat ze direct een gesprek kunnen hebben. Het systeem is, ze moeten een briefje schrijven. En soms schrijven ze dan geen briefje en wachten ze gewoon tot ze iemand zien. En dan verwachten ze dat ze onmiddellijk geholpen worden.” (Penitentiair personeel, focusgroep)

“Ik ben hier de woensdag. Ze weten dat. En dat werkt.” (Vlaamse hulp- en dienstverlening, focusgroep)

Ook de opvolging door de PSD zou volgens de respondenten anders verlopen dan in de klassieke gevangenis. Het veelvuldig contact en de laagdrempeligheid werden geapprecieerd.

“PSD zie je wel meer dan in de gevangenis en is gemakkelijker te bereiken.” (Interview nr. 2 – Bewoner15)

Respondenten voelden het verschil t.o.v. de opstartfase van het detentiehuis. Door het stijgende bewonersaantal, konden de stakeholders hulp- en dienstverlening minder (snel) tijd vrijmaken.

“Ze (PSD-medewerker, eigen toevoeging) heeft nu van vorige week doorgegeven dat ze terug meer contact wil met mij. Omdat dat tot nu minder het geval was. Dat is van eigens door de drukte. Ik vergelijk het dan met de gevangenis.” (Interview nr. 2 – Bewoner18)

Vertrouwenspersoon

Veel respondenten hadden hun vertrouwenspersoon gevonden in de PSD-medewerker en/of JWW-trajectbegeleider. Ongeveer de helft heeft - in tegenstelling tot in de klassieke gevangenis - geen verschil ervaren in hun contacten met PSD versus JWW. De andere respondenten voelden zich wél comfortabeler in gesprekken met de JWW-trajectbegeleider gelet op de andere finaliteit van waaruit gewerkt wordt.

“Mijn vertrouwenspersoon was X van de PSD. Met haar kon ik echt goed babbelen, ik ben een open boek maar ik wist dat als ik iets aan haar zei dat ze er ook echt iets mee ging doen. Ge wist daar dat er aan u gewerkt werd. X deed dat echt goed. Ik heb het meeste aan haar verteld, veel meer dan aan CAW ja.” (Interview nr. 4 – Bewoner9)

“PSD en JWW is hetzelfde. Je voelt wel bij X dat het van buiten uit komt, dat ze meer gemoedelijker is, terwijl X zo meer rechtdoor is. Maar ik vertrouw ze echt allebei.” (Interview nr. 1 – Bewoner18)

Detentiebegeleiders werden in het algemeen omschreven als empathisch. Bewoners apprecieerden hun betrokkenheid. Twee respondenten (van de 25) stelden expliciet hun vertrouwenspersoon te hebben gevonden in één welbepaalde detentiebegeleider.

“De detentiebegeleiders vallen heel goed mee. Ze zijn heel beleefd, je voelt nooit dat ze boven ons staan of ons controleren ofzo.” (Interview nr. 1 – Bewoner21)

De stakeholders HDG benadrukten het belang van een vaste detentiebegeleider als vertrouwenspersoon, hetgeen momenteel ontbreekt. Ze missen nu een aanspreekpunt voor zichzelf, in eerste instantie per leefgroep, idealiter per bewoner.

“Nu mis ik wel een beetje een aanspreekpunt per bewoner. Het is eigenlijk niet juist dat je kijkt naar de dienstlijsten om iets te vragen.” (Penitentiair personeel, focusgroep)

Flexibiliteit

De vaste structuur in de klassieke gevangenis vergemakkelijkt – op een bepaalde manier – HDG. In het detentiehuis hebben de snelle UV's immers het neveneffect een leeg detentiehuis te creëren tijdens de reguliere werkuren. In de opstartfase bleek dit een heikel punt maar intussen lijkt er geëvolueerd te zijn naar een cliëntgericht systeem. Van stakeholders HDG wordt immers verwacht flexibiliteit in te bouwen in hun werkschema's teneinde functioneel te kunnen zijn binnen het concept van het detentiehuis.

“In de klassieke gevangenis is de vaste structuur een groot voordeel. Om zo laat zijn ze binnen, tussen dat uur en dat uur kan je ze zien en dat heb je hier totaal niet. Het fluctueert heel veel.” (Interview stakeholder HDG1)

Brug naar buiten en opvolging na verblijf

Het vrijwaren van de zorgcontinuïteit is van primordiaal belang overeenkomstig de vooropgestelde visie. Het betreft geen 'of-of' verhaal, maar een 'en-en' verhaal zodat de partners fysiek binnenkomen maar er tegelijk ook ingezet wordt op de hulp- en dienstverlening buiten de muren van het detentiehuis.³¹ De bevroegde bewoners leerden naar eigen mening de weg naar hulp- en dienstverlening *extra muros* (beter) kennen. De meeste respondenten beschreven in de tussentijdse interviews, de interviews bij vertrek en de

opvolginterviews het detentiehuis als een 'veilige haven' en/of stelden zelfs angstig te zijn bij het idee dat ze het detentiehuis moeten verlaten. Het idee dat hun JWW-begeleider (of iemand anders) van in het detentiehuis ook bereikbaar is na het verblijf in het detentiehuis vonden ze geruststellend.

“Ik wil niet meer weg. Een ding moet ik zeggen wel, ze hebben me gezegd dat ik de hulp van hieruit ga blijven krijgen. Dat is belangrijk dat ik weet dat ik na zo lange tijd nog bij mensen terecht kan. Dat is dan CAW, X is echt een superlieve.” (Interview nr. 1 – Bewoner18)

“Als ik in de toekomst met een probleem zou zitten, zou ik waarschijnlijk wel naar hier bellen om te vragen hoe zij het zouden oplossen.” (Interview nr. 3 – Bewoner21)

Met het oog op het versterken van de brug naar buiten, kwam tijdens de verschillende soorten overleg tussen de stakeholders HDG de behoefte naar voren om structureel samen te werken met het lokaal bestuur. De inbedding van het lokaal bestuur als partner op de werkvloer zou niet alleen de dagelijkse werking van het detentiehuis ten goede komen, maar eveneens bijdragen aan de continuïteit van hulp- en dienstverlening buiten de muren. In november 2023 startte in het kader van het ESF-project een medewerker van het OCMW van de stad Kortrijk.

Conclusie

Het dient benadrukt te worden dat het empirische onderzoek in het detentiehuis van Kortrijk is begonnen tijdens de (prille) opstartfase van het detentiehuis. De opening dateert van september 2022 en de eerste interviews vonden plaats in november 2022. Het is zeer waarschijnlijk dat de beperkte bezetting tijdens de opstartfase (gemiddeld 10 bewoners) een invloed heeft gehad op de ervaringen van bewoners en stakeholders HDG. De tweede ronde interviews met bewoners, die

31 Visietekst beleidsteam detentiehuis Kortrijk, 2022, niet gepubliceerd.

gestart is in juni 2023, vond nog steeds plaats onder een beperkte bezetting (gemiddeld 30 bewoners) maar levert vermoedelijk een genuanceerder beeld op. Het valt hoe dan ook niet uit te sluiten dat het onderzoek, mocht het in een detentiehuis onder volle capaciteit zijn uitgevoerd, andere resultaten zou genereren dan wat nu is gevonden.

Re-integratie in de samenleving na detentie vormt een kerntaak van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (Paterson, 2013). Met de noden en behoeften van de bewoners als kompas werd onderzocht hoe er op maat van de bewoners een zinvol hulp- en dienstverleningsaanbod moet gerealiseerd worden in het teken van de re-integratie in de maatschappij. Er is in ieder geval een (basis)aanbod HDG nodig in het detentiehuis Kortrijk.

Voorale PSD (hetgeen opvallend is t.o.v. de klassieke gevangenis) en JWW blijken het aanspreekpunt en de vertrouwenspersoon van de bewoners te zijn. De aanwezigheid van een VDAB-consulent als expert binnen het detentiehuis werd op unanieme wijze – zowel door de bewoners als door de stakeholders HDG – beschreven als een must. Dankzij de snelle UV's (in bulk) verloopt de tewerkstelling van bewoners zeer vlot. Detentiebegeleiders zijn nog zoekende in hun (nieuwe) functieprofiel en apprecieerden in ieder geval de *know-how* van zowel de sport- en cultuurfunctionaris van De Rode Antraciet, als van de organisatie-ondersteuner bij het organiseren van activiteiten (binnen én buiten). Drughulpverlening door Kompas werd beschouwd als absolute noodzaak binnen de muren. Tot slot blijkt de beleidscoördinator een belangrijke facilitator, niet alleen voor de samenwerking van de Vlaamse partners maar voor alle stakeholders HDG, inclusief het justitieel personeel. Voornoemde hulp- en dienstverleningsorganisaties zijn niet verschillend t.o.v. de klassieke gevangenis maar hun werking

wordt gefaciliteerd door de omstandigheden in het detentiehuis. Belangrijke randvoorwaarden voor de organisatie van hulp- en dienstverlening in het kader van een cliëntgerichte werking zijn nabijheid, kenbaarheid, bereikbaarheid en flexibiliteit. De intensiteit van de begeleiding dient steeds per casus beoordeeld te worden met als uitgangspunt dat de bewoner aan het stuur van zijn traject zit, de blik naar buiten gericht. Inzake het bewonersprofiel zijn in ieder geval de (blijvende) bereidheid van bewoners om te werken aan de re-integratie, een reclasseringsgebied in de nabijheid van het detentiehuis en een goede beheersing van de Nederlandse taal essentiële vereisten.

Een beperkte (zeker niet-limitatieve) terugkoppeling naar het auditrapport van het Rekenhof inzake de evaluatie van de Vlaamse hulp- en dienstverlening aan gedetineerden³² (Rekenhof, 2022), leert dat drempels m.b.t. hulp- en dienstverlening in het detentiehuis Kortrijk verlaagd worden, zowel voor de bewoners als voor de stakeholders HDG. Volgens dat auditrapport is het belangrijk dat gedetineerden kennis hebben van het hulp- en dienstverleningsaanbod, waarbij het persoonlijk aanspreken van gedetineerden de beste methode is om hen te stimuleren. Bewoners van het detentiehuis kennen het aanbod van hulp- en dienstverlening in het detentiehuis dankzij de zichtbaarheid, de activering (ook door detentiebegeleiders) en de aanklappende zorg (hulp- en dienstverlening is vrijwillig maar niet geheel vrijblijvend in het detentiehuis). Ook wordt in het detentiehuis sterk ingezet op digitalisering, een van de grootste obstakels in de klassieke gevangenis. Naast het gebrek aan drughulpverlening in de klassieke gevangenis tijdens de detentieperiode, vormt de samenwerking met de OCMW's in de periode van vrijlating het grootste tekort. Maar de zorgcontinuïteit kent meerdere pijnpunten. Zo is er na detentie in de klassieke gevangenis

32 Dit onderzoek richtte zich op vier centrale actoren binnen hulp- en dienstverlening aan gedetineerden: welzijn, werk, onderwijs en geestelijke gezondheid. Ook in onderliggend onderzoek werden dezelfde actoren bevraagd.

onvoldoende ondersteuning om de overgang van binnen naar buiten goed te laten verlopen terwijl die 'brug buiten-binnen-buiten' als een van de uitgangspunten geldt in de beleidsvisie van het detentiehuis van Kortrijk. Bewoners – die voordien reeds (vaker) in detentie verbleven – gaven bij vertrek uit het detentiehuis aan dat ze de weg naar hulp- en dienstverleningsorganisaties (beter) kenden maar die weg ook (sneller) zullen blijven vinden mede dankzij de opvolging na vertrek.

Een aantal aspecten die zich tijdens het onderzoek sinds september 2022 steeds herhaalden, zoals het installeren van een vertrouwenspersoon voor de bewoners (ook onder detentiebegeleiders), de zorgcontinuïteit en een doorgedreven samenwerking tussen de diensten hebben ertoe geleid dat er sinds november 2023 geëxperimenteerd wordt met de installatie van een casusregisseur, een *compagnon de route*, die het overzicht over het dossier bewaart en het aanspreekpunt vormt voor de bewoner, ook na zijn traject in het detentiehuis. De casusregisseurs ressorteren onder het JWW en het OCMW. Het driehoeksoverleg (PSD-JWW-bewoner) en een gedeeld dossier maken eveneens deel uit van het experiment. De huidige onderzoeksperiode loopt nog tot juni 2025.

Bibliografie

Beyens, K. (2019). Zal de tanker van het gevangeniswezen kunnen gekeerd worden? *Panopticon*, 40(1), 1-11.

Claes, L., & Nederlandt, O. (2022). Veroordeeld tot een vrijheidsstraf van drie jaar of minder: wat zal er met mij gebeuren? *Fatik*, 176, 5-10.

Claus, H., & Gryson, M. (2017). Detentiehuisen – Op maat van mens en strafdoel. *Fatik*, 153, 20-25.

Daems, T. (2022). Gevangenen zijn geen stapelwaar: Tijd voor een maximumcapaciteit voor de penitentiaire inrichtingen, *De Juristenkrant*, 444, 12.

Decorte, T., & Zaitch, D. (2010). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*. Acco.

Delvaux, A., & Vander Beken, T. (2024). *Onderzoek in het kader van ESF-Programma 2014-2020, project 11947 "Lokale netwerkorganisatie – detentiehuis Kortrijk"*. Universiteit Gent.

Deruyk, F., & De Wael, F. (2022). De uitvoering van vrijheidsstraffen van drie jaar of minder: eindelijk van (halve) start. *Nullum Crimen*, 2022(6), 429-444.

FOD Justitie. (2020). *Visietekst detentiehuisen*.

Paterson, N. (2013). Het Vlaamse decreet hulp- en dienstverlening aan gedetineerden: tussenhalte of eindstation? *Fatik*, 138, 20-25.

Rekenhof. (2022). *Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*. <https://www.ccrek.be/nl/publicatie/hulp-en-dienstverlening-aan-gedeteneerden>

Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2007). *Methoden en technieken van onderzoek*. Pearson Benelux B.V.

Slachtofferervaringen van gedetineerden en de gevolgen hiervan: Een belichting van slachtofferschap in de schaduw van de samenleving

Pauline Geeroms¹

Gedetineerden die zelf slachtoffer worden tijdens de uitvoering van hun gevangenisstraf; het lijkt paradoxaal omwille van hun daderschap, dat door de detentie wordt geïmpliceerd. Toch heeft een veelheid aan studies aangetoond dat slachtofferschap veel voorkomt binnen gevangenissen en dat er verschillende risicofactoren bestaan die de kans op slachtofferschap mogelijk vergroten (o.a. Choi & Dulisse, 2021; Edgar et al., 2003; Wolff et al., 2014).

Tot op heden is er echter weinig inzicht in de slachtofferbeleving van gedetineerden en de gevolgen die hieraan toegeschreven kunnen worden. Daarom richt de voorliggende empirische verkennende studie zich op het begrijpen van de gevolgen die gedetineerden ervaren door slachtofferschap binnen drie Vlaamse gevangenissen. Concreet zal de focus liggen op de beleving van gedetineerden van interpersoonlijk slachtofferschap door toedoen van een medegedetineerde, evenals de ervaren gevolgen hiervan. Inzicht in deze thematiek kan van betekenis zijn, gezien de mogelijke gevolgen als wangedrag en recidive (o.a. Wolff et al., 2014; Zweig et al., 2015).

Inleiding

Onderzoeken naar slachtofferschap in detentie tonen aan dat een aanzienlijk aandeel van de gedetineerden slachtoffer wordt binnen de gevangenis (o.a. Choi & Dulisse, 2021; Edgar et al., 2003; Hageman, 2008). Zo gaf het recent onderzoek van Goossens (2024) bijvoorbeeld weer dat slachtofferschap door toedoen van een medegedetineerde veelvoorkomend is binnen Vlaamse gevangenissen.

Slachtofferschap is echter geen eenduidige term; er bestaat geen typevoorbeeld van 'een slachtoffer', en dit geldt ook voor gedetineerde slachtoffers. Zo is het slachtofferbegrip afhankelijk van door en voor wie dit wordt omschreven. Het feit dat iemand zich slachtoffer voelt (subjectief slachtofferschap), komt niet zonder meer overeen met iemand die als slachtoffer benoemd wordt door actoren in de strafrechtketen (objectief slachtofferschap) (Fattah, 2010). Het onderscheid tussen objectief en subjectief slachtofferschap wordt voornamelijk duidelijk wanneer omschrijvingen door de wetgeving worden vergeleken met die van sociaalwetenschappelijk onderzoek. De wetgeving definieert objectief slachtofferschap dat verband houdt met de strafbaarheid van de gepleegde feiten ten aanzien van die persoon,

---

¹ Master in de criminologische wetenschappen; Praktijkassistent Leuvens Instituut voor Criminologie (LINC) van de KU Leuven.

terwijl sociaalwetenschappelijke bronnen eerder de focus leggen op de ervaringen van het (subjectieve) slachtoffer zelf (Fattah, 2010).² Objectief slachtofferschap wordt onder andere omschreven door de VN, EU en de Belgische overheid.³ Deze omschrijvingen laten echter geen ruimte voor de gevoelens van het individu zelf over wat hen is overkomen.

Door het ontbreken van het perspectief van het individu zelf binnen de interpretatie van objectief slachtofferschap, richt deze studie zich op subjectief slachtofferschap; meer bepaald de ervaringen van gedetineerden. Eerdere studies tonen namelijk aan dat er verschillende mogelijke schadebronnen binnen de gevangenis zijn waarvan gedetineerden zich slachtoffer zouden kunnen voelen (o.a. Wolff, 2016). Deze schadebronnen worden echter niet altijd als slachtofferschap erkend door de wetgeving. Men kan hierbij denken aan de overbevolkingsproblematiek, pestgedrag door penitentiair personeel of medegedetineerden. Gezien de omvang van mogelijke schadebronnen, werd besloten om in deze bijdrage te focussen op de slachtofferbeleving van gedetineerden door toedoen van een medegedetineerde. De algemene doelstelling hierbij is om inzicht te krijgen in de gevolgen die gedetineerden toeschrijven aan slachtofferbelevingen door incidenten met medegedetineerden.

In wat volgt, wordt vooreerst het thema slachtofferschap in detentie gesitueerd. Hierna wordt een overzicht gegeven van resultaten uit voorgaand onderzoek naar mogelijke gevolgen van slachtofferschap in detentie. Vervolgens wordt de focus versmald naar het empirisch onderzoek, waarbij de methodologie wordt toegelicht. Verder worden de verkregen resultaten uit het empirisch onderzoek besproken. Tot slot komt deze bijdrage tot een besluit waarin ruimte wordt gemaakt voor reflecties en aanbevelingen.

Onderzoek en beleid inzake slachtofferschap in detentie

Mogelijke vormen van slachtofferschap in detentie

Slachtofferschap in detentie is zoals hierboven beschreven een begrip dat op verscheidene manieren geïnterpreteerd kan worden. Daarom wordt hier stilgestaan bij mogelijke vormen van subjectief slachtofferschap die in de gevangenis kunnen voorkomen, op basis van voorgaand sociaalwetenschappelijk onderzoek. Gezien de scope van het onderzoek ligt de focus op slachtofferschap van gedetineerden. Het is echter van belang te vermelden dat ook andere groepen binnen de gevangenis slachtoffer kunnen zijn. Zo kan bijvoorbeeld ook penitentiair personeel slachtoffer worden van gebeurtenissen in de gevangenis, zoals agressie-incidenten van gedetineerden (o.a. Cashmore et al., 2012; Lerman, 2021).

Een algemeen kader dat van toepassing is op schade en slachtofferschap van gedetineerden binnen de gevangeniscontext, is het schade-model van Wolff (2016). Zij onderscheidt twee mogelijke schadebronnen binnen die context: interpersoonlijke schade en welvaartsschade. Bij de eerstgenoemde schadebron gaat het bijvoorbeeld om schade veroorzaakt door medegedetineerden en gevangenispersoneel (bv. door pestgedrag). Interpersoonlijk slachtofferschap wordt echter niet eenduidig geconceptualiseerd in voorgaand onderzoek. Vaak wordt wel een opdeling gemaakt tussen psychologisch (zoals bedreiging), economisch (zoals diefstal), fysiek (zoals slagen) en seksueel slachtofferschap (zoals ongewilde of gedwongen contacten of opmerkingen van seksuele aard), hoewel de operationalisering en referentieperiodes vaak verschillen (Caravaca-Sánchez & Wolff, 2021;

2 Art. 1 Resolutie 40/34 van de Algemene vergadering van de Verenigde Naties (29 november 1985), *UN Doc. A/RES/40/34*; Richtlijn 2012/29/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten; Omzendbrief 9 juli 1999 OOP 15ter betreffende politionele slachtofferbejegening, BS 21 augustus 1999.

3 *Ibid.*

Kuo et al., 2022). Wat wel een rode draad vormt in de onderzoeken is dat deze slachtoffervorm vaak lijkt voor te komen (o.a. Choi & Dulisse, 2021; Edgar et al., 2003; Wolff et al., 2014).

Welvaartsschade daarentegen verwijst naar schade door deprivaties die voortkomen uit de opsluiting zelf, zoals gebreken door de afwezigheid van een stabiele, veilige en humane leefomgeving binnen de gevangenis (Wolff, 2016). Hierbij kan de link gelegd worden met onderzoeken naar deprivaties in detentie van Sykes (1958), Goffman (1961) en Crewe (2011); de mogelijke gebreken die gedetineerden kunnen ervaren door hun gevangenisopsluiting zelf. Voorbeelden als de deprivatie van vrijheid (de beperking van bewegingsvrijheid en isolatie van de buitenwereld) en de onbepaaldheid van de straf zouden ook schade aan gedetineerden teweeg kunnen brengen, gepaard met gevolgen (Sykes, 1958; Crewe, 2011).

Ondanks de vaststelling dat er meerdere categorieën slachtoffers en oorzaken van slachtofferschap kunnen bestaan binnen de gevangenis, wordt vanwege de focus van het onderzoek, verder ingezoomd op schade en slachtofferschap veroorzaakt door medegedetineerden.

De complexiteit van slachtofferschap in detentie

Ondanks de veelzijdigheid van het slachtofferbegrip, hebben verschillende onderzoekers, voornamelijk uit de Verenigde Staten, zich gericht op slachtofferschap binnen de gevangenis. Het vergelijken of interpreteren van deze studies is echter geen gemakkelijke opdracht; er wordt bijvoorbeeld gebruikgemaakt van verschillende onderzoeksmethodes, slachtoffervormen en referentieperiodes van slachtofferschap. Bovendien kan op basis van de beschikbare literatuur vastgesteld worden dat er een algemene **schaarste aan bronnenmateriaal** is dat ingaat op (gevolgen van) slachtofferervaringen van gedetineerden binnen de gevangenis, ook in België. Ook is er beperkt kwalitatief onderzoek inzake

deze thematiek beschikbaar (o.a. Azemi, 2010; Zweig et al., 2015).

Ondanks de beperkte inzichten benadrukken verschillende onderzoekers het **belang** aan inzicht in deze thematiek. Zo hebben verschillende onderzoeken geconcludeerd dat de detentiecontext een schadelijke omgeving is, waar veel gedetineerden slachtoffer worden tijdens hun detentieperiode. In voorgaande studies worden verschillende prevalentiecijfers gerapporteerd. In de Amerikaanse studie van Toman (2019) rapporteerde 15% van de gedetineerden ooit slachtoffer te zijn geweest tijdens de detentieperiode. Caravaca-Sánchez en Wolff (2021) die een referentieperiode van zes maanden bepaalden, kwamen tot een hoger prevalentiecijfer van 22,5%. Een Nederlandse studie van Martens et al. (2021) rapporteerde dat 25,2% van de ondervraagde gedetineerden de afgelopen twee maanden slachtoffer was van fysiek geweld, diefstal of vernieling. De vaststelling dat slachtofferschap veel voorkomt binnen de gevangenis wordt ook bevestigd in de Vlaamse context. Het recente onderzoek naar de prevalentie van slachtofferschap door medegedetineerden biedt een langverwachte inkijk in Vlaams cijfermateriaal. Uit dit onderzoek bleek dat tijdens de twee maanden voorafgaand aan de zelfrapportage, 65% van de Vlaamse gedetineerden aangeeft emotioneel slachtofferschap (vb. bedreiging of belediging), 30% materieel slachtofferschap (vb. diefstal of vandalisme), 18% fysiek slachtofferschap (vb. fysieke aanval met of zonder wapen) en 17% seksueel slachtofferschap (bv. verkrachting of exhibitionisme, incl. seksuele opmerkingen) door een medegedetineerde te hebben ervaren (Goossens & Daems, 2024). Tot op vandaag is er echter weinig inzicht in de gevolgen die hierdoor ervaren worden.

Gedetineerde slachtoffers werden gedurende lange tijd over het hoofd gezien; het duaal kenmerk van een dader die tevens ook slachtoffer is, past immers niet binnen het zwart-wit plaatje van slachtofferschap dat in de samenleving leeft (Christie, 1986; Cole, 2006). Twee verklaringen vanuit de victimologie kunnen hiervoor mogelijk

worden aangeboden. Christie (1986) beschrijft het 'ideale slachtoffer': een beeld in de samenleving van de kenmerken die een slachtoffer bezit. Wanneer deze omschrijving niet strookt met de kenmerken van een slachtoffer, zoals een gedetineerd slachtoffer, heeft de samenleving mogelijk minder geloof in en erkenning voor het slachtofferschap. Een tweede mogelijke verklaring wordt gegeven door Cole (2006) a.d.h.v. *the myth of pure evil*. Hier behoudt de samenleving een zeer negatief beeld van een dader en deze waarnemen als onmenselijk en incapabel om te communiceren en verbeteren (Cole, 2006). Hierdoor ontstaat er een sterke afscheiding tussen de 'kwade' en de rest van de samenleving waardoor de persoon van de dader wordt gereduceerd tot dit kenmerk. Door het daderschap van een gedetineerde wordt mogelijk enkel hierop gefocust waardoor er geen ruimte bestaat voor een blik op slachtofferschap binnen deze groep.

Ook het onderzoek van Toman (2019) toont aan dat er geen zwart-wit onderscheid bestaat tussen slachtoffer- en daderschap, toegepast op de detentiecontext. In dit onderzoek wordt geconcludeerd dat er een **slachtoffer-dader overlap** bestaat bij gedetineerden; het feit dat een gedetineerde zowel slachtofferschap ervaart als slachtofferschap toebrengt aan een andere gedetineerde. Deze vaststelling wordt verklaard door het bezit van enkele gemeenschappelijke risicofactoren van zowel slachtoffers als daders. Zo zou het risico op slachtofferschap, evenals het risico op daderschap, bijvoorbeeld stijgen naarmate een langere tijd in detentie wordt doorgebracht (Toman, 2019). Ook de studie van Martens et al. (2021) bevestigt de slachtoffer-dader overlap door enkele eigenschappen die slachtoffer-daders en slachtoffers met elkaar delen, zoals een minder goede fysieke en mentale gezondheid. Desalniettemin hebben slachtoffers en slachtoffers-daders ook unieke kenmerken; slachtoffers zijn vaker voor het eerst gedetineerd, terwijl slachtoffer-daders vaker een detentiegeschiedenis hebben. Bovendien kan de slachtoffer-dader overlap verschillende vormen aannemen (van Ginneken, 2024). Deze overlap

kan gelijktijdig voorkomen tijdens een incident (bv. een gevecht), maar ook als reactie op een incident (bv. wraak). Verder kan slachtoffer- en daderschap binnen de gevangenis los van elkaar voorkomen. Tot slot kan slachtoffer- en daderschap met elkaar verbonden zijn door deelname aan de illegale gevangenis-economie (bv. feiten plegen door chantage).

Tevens is er een groei in **beleidsmatige aandacht** voor de thematiek van slachtofferschap in detentie waar te nemen. Door de jaren heen heeft er een positieve verandering plaatsgevonden door toezichtsmechanismen en andere initiatieven op verscheidene niveaus die de bescherming van gedetineerden waarborgen. Op internationaal vlak bestaan mechanismen als het *Subcommittee on prevention of torture* (SPT) van de Verenigde Naties, het *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* (CPT) binnen de Raad van Europa en de *EU Strategy on victims' rights van de Europese Unie*, die elk op hun eigen manier bepaalde rechten voor gedetineerden trachten te waarborgen en in de aandacht te brengen. In de *EU Strategy on victims' rights* van 2020 wordt zelfs specifiek de nadruk gelegd op gedetineerde slachtoffers (EU strategy on victims' rights, 2020, p. 14). Zo wordt gewezen op de kwetsbare positie van deze doelgroep, waaronder hun beperkte toegang tot justitie, de isolatie, stigmatisering en beperkte informatietoegang. Effectieve steun en bescherming voor slachtoffers in detentie is dan ook op zijn plaats volgens de Europese Commissie. Zij adviseren om protocollen te creëren ter bescherming van slachtoffers in detentie en om onafhankelijke organen in te stellen die geweld in detentie onderzoeken (EU Strategy on victims' rights, 2020). Daarnaast stellen zij voor om de opleiding van gevangenispersoneel in de toekomst te stimuleren met behulp van de strategie over Europese justitiële opleidingen.

Ook uit het CPT-rapport van 2022 blijkt dat er behoefte is aan aandacht voor gedetineerde slachtoffers (CPT, 2022). Concreet adviseert het CPT de Belgische overheid om maatregelen te

nemen om interpersoonlijk geweld en slachtofferschap tussen gedetineerden te voorkomen. Penitentiair personeel zou deze slachtoffervorm volgens het CPT (2022) kunnen voorkomen door kwetsbare en gewelddadige gedetineerden vroegtijdig te identificeren.

Verder zijn ook binnen onze landsgrenzen een aantal waarborgen betreffende gedetineerden in de wetgeving openomen. De Basiswet heeft bijvoorbeeld als doel om vermijdbare detentieschade te voorkomen door de orde en veiligheid tijdens de uitvoering van de vrijheidsstraf te waarborgen.⁴ Ook hier kan de link gelegd worden met slachtofferschap tijdens de detentieperiode. Daarnaast gaat de wet specifiek in op interpersoonlijk slachtofferschap binnen detentie: gedetineerden krijgen de verantwoordelijkheid om de orde en veiligheid ten opzichte van personeel, medegedetineerden en andere personen in detentie niet in gevaar te brengen of te verstoren.⁵ De Basiswet tracht dit af te dwingen door tuchtsancties te voorzien op verschillende inbreuken, zoals fysiek, psychologisch en economisch geweld ten opzichte van andere personen in de gevangenis.⁶ Naast deze waarborgen in de wetgeving voorziet de overheid in controle op de correcte behandeling van gedetineerden door de Centrale toezichtsraad voor het gevangeniswezen (CTRG) en commissies van toezicht (CvT).⁷

Op basis van de voorgaande paragrafen kan geconcludeerd worden dat zowel wetgeving, sociaalwetenschappelijk onderzoek, als (inter-) nationale controlemechanismen erkennen dat er verschillende slachtoffervormen en bronnen van schade bestaan binnen de gevangenis en dat er behoefte is aan aandacht naar deze problematiek.

Onderzoek naar gevolgen van slachtofferschap in detentie

Nu het thema is gekaderd, worden mogelijke gevolgen van slachtofferschap op basis van voorgaand onderzoek toegelicht. Onderzoek naar deze thematiek blijkt echter geen gemakkelijke kwestie te zijn. Ten eerste hangen psychische klachten en afwijkend gedrag sterk samen, waardoor het niet altijd duidelijk is wat gevolgen zijn van het slachtofferschap zelf, zoals Azemi (2010) en Bogaerts en Polak (2012) stellen. Bovendien benoemen deze auteurs de noodzaak om prospectief en herhaald onderzoek te voeren om langetermijneffecten te kunnen vaststellen, wat tijdrovend is.

Onderstaand wordt een overzicht geboden van mogelijke gevolgen van interpersoonlijk slachtofferschap van gedetineerden door medegedetineerden. Deze worden ingedeeld in psychologische gevolgen, fysieke gevolgen, en maladaptieve coping met slachtofferschap. Maladaptieve copingmechanismen verwijzen naar onaangepaste manieren om met een slachtoffervaring om te gaan. Zo is het opmerkelijk dat de meerderheid van de gedetineerden zich niet onveilig voelt binnen de gevangenis, ondanks slachtofferschap er veelvoorkomend is (Bottoms, 1999; Choi & Dulisse, 2021; Edgar et al., 2003; Wolff & Shi, 2011). Dit fenomeen wordt ook wel de *safety-paradox* genoemd. Gedragsaanpassingen, zoals het vermijden van activiteiten en plaatsen, hier aangeduid als maladaptieve coping, kunnen gedetineerden het idee geven dat ze door middel van beschermingsstrategieën hun eigen veiligheid kunnen waarborgen (Bottoms, 1999).

Het is belangrijk om te benadrukken dat de drie bovengenoemde categorieën inzake de gevolgen van interpersoonlijk slachtofferschap

4 Art. 10, lid 1 European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment van 1 maart 2002, *European Treaty Series*, 126; Art. 5, §2 Basiswet.

5 Art. 106, §1 Basiswet.

6 Art. 129, 1°, 2°, 3°, 4° Basiswet.

7 Art. 22, 4°, art. 26, 27 Basiswet.

met elkaar verweven zijn. De gevolgen kunnen samen voorkomen en elkaar wederzijds beïnvloeden (o.a. Choi & Dulisse, 2021; McGrath et al., 2012). Bovendien bestaat de mogelijkheid van een tweezijdig verband tussen slachtofferschap en de gevolgen hiervan: slachtofferschap kan bijvoorbeeld een impact hebben op de mentale gezondheid, maar ook omgekeerd kan kwetsbaarheid door een mentale problematiek het risico op slachtofferschap doen stijgen (o.a. McGrath et al., 2012; Wener, 2012).

Psychologische gevolgen van slachtofferschap in detentie

Slachtofferschap in detentie kan samengaan met verscheidene psychologische gevolgen. Loucks (2005) stelt dat deze gevolgen (zoals suïcidaal en parasuïcidaal gedrag, depressief gedrag en zelfmutilatie) minstens even ernstig kunnen zijn als fysieke gevolgen van slachtofferschap.

Een eerste mogelijk gevolg van slachtofferschap is stress (Boxer et al., 2009; Daquin et al., 2016; Levan, 2012; McGrath et al., 2012). Bij aanhoudende stress langer dan een maand in combinatie met andere factoren, kan een post-traumatische stressstoornis (PTSS) ontwikkeld worden. Gedetineerden zouden hier vatbaarder voor zijn; PTSS komt vaak voor binnen deze groep in vergelijking met mensen in de vrije samenleving (Levan, 2012; Wolff et al., 2014). Verklaringen hiervoor zijn onderliggende kwetsbaarheden die aan de oorzaak van de detentie liggen, evenals factoren binnen de gevangenis zelf, zoals geweld, naaktfouilles en een gebrek aan privacy (Levan, 2012). Ook een verminderd welbevinden of een toename van emotionaliteit kunnen gevolgen zijn van slachtofferschap (Daquin et al., 2016; Listwan et al., 2010).

Verder kan een slachtofferervaring binnen de gevangenis leiden tot onveiligheidsgevoelens bij gedetineerden (Hageman, 2008; Wolff & Shi, 2009; 2011). Het daadwerkelijk ervaren van slachtofferschap zou de meest bepalende factor zijn voor de mate waarin angst ervaren wordt. Angst

voor slachtofferschap in detentie kan bovendien worden verklaard door andere kenmerken, zoals het vertonen van risicogedrag. Zo concludeerden Choi en Dulisse (2021) dat kenmerken zoals deelname aan de illegale gevangenis-economie en het bezit van verboden voorwerpen gepaard gaan met een verhoogde angst voor economisch en seksueel slachtofferschap. Deze overlap tussen risicogedrag en angst voor slachtofferschap wordt verklaard door de mogelijkheid dat deze gedetineerden zich meer bewust zijn van de gevaren van slachtofferschap, doordat ze actief betrokken zijn bij criminele activiteiten binnen de gevangenis (Choi & Dulisse, 2021).

Fysieke gevolgen van slachtofferschap in detentie

Fysieke gevolgen van interpersoonlijk slachtofferschap kunnen voortkomen uit slaan of stampen, maar ook het gebruik van een wapen kan bijvoorbeeld leiden tot verwondingen (o.a. Kuo et al., 2014; Lahm, 2009; Wolff et al., 2007; Wooldredge & Steiner, 2013).

Maladaptieve coping met slachtofferschap in detentie

Vooreerst blijkt uit de literatuur dat antisociaal en gewelddadig gedrag als reactie op angst en stress door slachtofferschap voorkomt (Choi & Dulisse, 2021; McGrath et al., 2012; Wener, 2012). Hierbij kan gedacht worden aan de eerder besproken slachtoffer-dader overlap. Dit gedrag kan leiden tot een vicieuze cirkel waardoor de kans op slachtofferschap verder toeneemt. Bovendien kan dergelijk gedrag ook gevolgen hebben na vrijlating. Slachtofferschap in detentie wordt namelijk gelinkt aan recidive en crimineel gedrag na vrijlating (Daquin et al., 2016; Wooldredge & Steiner, 2013; Zweig et al., 2015). Wooldredge en Steiner (2013) interpreteren dergelijke gedragingen echter als een diepgaandere reactie op de staat, voortkomend uit het onvermogen om de ex-gedetineerde te beschermen binnen de gevangenis, eerder dan uit de omgang met de slachtofferervaring. Recidive en crimineel gedrag,

evenals het overtreden van voorwaarden van invrijheidsstelling als reactie op slachtofferschap, kunnen leiden tot een heropsluiting (Daquin et al., 2016; Teugels, 2024; Wolff et al., 2014). Zo blijkt uit een studie naar strafrechtelijke uitkomsten dat indirecte slachtoffers meer kans hebben op een negatieve strafrechtelijke uitkomst (zoals een heropsluiting en schending van voorwaarden van invrijheidsstelling) in vergelijking met niet-slachtoffers (Daquin et al., 2016). Indirecte slachtoffers van economisch geweld in detentie blijken 85% meer kans te hebben op een negatieve strafrechtelijke uitkomst, indirecte slachtoffers van seksueel geweld hebben 44% meer kans hebben op een nieuwe arrestatie.

Verder is middelenmisbruik een mogelijke manier voor gedetineerde slachtoffers om te copen. De negatieve emotionaliteit als gevolg van interpersoonlijk slachtofferschap kan ertoe leiden dat naar middelen wordt gegrepen (McGrath et al., 2012). Bevindingen uit eerder onderzoek wijzen op de faciliterende rol van de toegang tot verboden middelen via contacten binnen de gevangenis, naarmate de detentieduur stijgt (Albertie et al., 2017). Tot slot kan ook parasuïcidaal gedrag en zelfmutilatie als reactie op slachtofferschap fysieke gevolgen met zich meebrengen (Loucks, 2005).

Empirisch onderzoek

Uit voorgaande paragrafen kan geconcludeerd worden dat empirisch onderzoek naar slachtofferschap in detentie belangrijk kan zijn om de slachtofferbeleving en gevolgen hiervan bij gedetineerden te begrijpen. Bovendien kan vastgesteld worden dat er weinig kwalitatief onderzoek naar dit thema bestaat (met uitzondering van o.a. Azemi, 2010; Zweig et al., 2015).

Met als doel het begrijpen en verkennen van deze thematiek in het kader van een kwalitatief empirisch masterproefonderzoek (Geeroms, 2023), werd volgende onderzoeksvraag opgesteld:

Welke gevolgen van slachtofferschap door medegedetineerden ervaren gedetineerden in Vlaamse gevangenissen?

- Welke psychologische gevolgen van slachtofferschap door medegedetineerden ervaren gedetineerden?
- Welke fysieke gevolgen van slachtofferschap door medegedetineerden ervaren gedetineerden?
- Welke maladaptieve copingmechanismen hanteren gedetineerden als gevolg van slachtofferschap door medegedetineerden?

Steekproef en dataverzameling

De data werden verzameld bij Nederlandstalige gedetineerden die slachtofferschap (hebben) ervaren tussen 22 maart en 2 april 2023. De rekrutering werd gespreid over drie Vlaamse gevangenissen met verschillende regimes en detentiepopulaties om de externe validiteit van het onderzoek te verbeteren (Silverman, 2017). Vooraf aan de rekrutering, werden een aantal secties met variabele kenmerken vastgelegd in samenspraak met directie. Op de dag van de rekrutering werden alle gedetineerden persoonlijk benaderd door de onderzoeker onder leiding van een penitentiair beambte. Geïnterneerden en gedetineerden die potentieel gevaarlijk konden zijn voor de onderzoeker werden niet benaderd. Tijdens dit eerste contact werd een toelichting over het onderzoeksthema gegeven; slachtofferschap in Vlaamse gevangenissen. Verder werd de vrijwillige deelname en de *informed consent* toegelicht. In één gevangenis werd de dag voor deze fysieke rekrutering een brief verdeeld door het personeel aan alle gedetineerden waarin de belangrijkste informatie van de mondelinge toelichting al werd vermeld op vraag van de directie.

Gedetineerden die het gevoel hadden iets te kunnen vertellen over het thema, konden deelnemen. Er was dus sprake van zelfselectie van de respondenten en een bepaalde pragmatiek omwille van de gevangenissetting en het intrusieve thema. Op basis van het aantal geïnteresseerden, werd besloten om de rekrutering

te stoppen. Indien een bepaald aantal respondenten werd bereikt, werd het onderzoek niet verder toegelicht op sectie. De rekrutering leidde tot het afnemen van tien semi-gestructureerde *face to face* interviews, waaraan twee gedetineerde vrouwen en acht gedetineerde mannen deelnamen. Twee deelnemende gedetineerden verbleven op een gesloten, vijf op een halfopen en drie op een open afdeling. De interviews werden allen afgenomen in een afgesloten ruimte in de gevangenis, op de dag van de rekrutering.

Met behulp van een topiclijst kwamen vier thema's aan bod. De interviews werden gestart met enkele kennismakingsvragen. Vervolgens werd ingegaan op de algemene thematiek van het onderzoek, waarbij getracht werd om te begrijpen wat de respondenten verstaan onder slachtofferschap in detentie en welke betekenis ze hieraan geven. Een volgende thema waarop werd ingegaan was de algemene en specifieke detentiebeleving. Hierbij werd getoetst hoe gedetineerden de impact van een gevangenisverblijf omschrijven, waarbij ook werd ingegaan op de detentiebeleving. Het laatste deel van het interview ging in op interpersoonlijk slachtofferschap en de gevolgen hiervan. Concreet werd bevraagd hoe contacten met medege-detineerden worden beleefd, waarbij werd doorgevraagd of er situaties zijn waarbij dergelijke contacten moeilijk verlopen. In een volgende fase werden drie deelaspecten van contacten met medege-detineerden behandeld: communicatie, fysiek contact en omgang met spullen. Bij de opstelling van deze categorieën werd rekening gehouden met opdelingen van slachtoffervormen uit voorgaand onderzoek in verschillende categorieën: psychologisch, economisch, fysiek en seksueel slachtofferschap (Caravaca-Sánchez & Wolff, 2021; Kuo et al., 2022).

Bij elke bespreking van een van de drie contactvormen, werd gevraagd naar indirecte en directe ervaringen en werd gevraagd naar welke gevolgen de respondent hiervan ervaart. Tot slot werd tijdens de interviews ingegaan op mogelijke

oorzaken van stress en onveiligheidsgevoelens door het verblijf in detentie.

Negen van de tien afgenomen interviews werden in een verdere fase geanalyseerd. Eén interview werd buiten beschouwing gelaten wegens de onsamenhangende informatie en een verwarde indruk van de respondent tijdens het interview. Het analyseproces van transcriberen en coderen verliep door elkaar doordat de interviews per gevangenisbezoek werden getranscribeerd en gecodeerd. Voor de analyse werd gewerkt volgens de a priori-benadering: een beperkte initiële lijst met codes werd opgesteld a.d.h.v. de interviewleidraad (Decorte, 2018), waarna de codes geordend en met elkaar verbonden werden. Bijvoorbeeld; een hoofdcode 'gevolgen interpersoonlijk slachtofferschap' werd opgedeeld in een aantal codes als 'psychologische gevolgen', waaronder een subcodes 'stress en onveiligheidsgevoelens' werd aangemaakt.

Resultaten

In wat volgt, worden de resultaten omtrent het onderzoeksthema, met name de gevolgen van interpersoonlijk slachtofferschap, toegelicht. Vooraleer ingegaan wordt op de concrete gevolgen, wordt teruggekoppeld naar de ervaringen die door de geïnterviewde gedetineerden benoemd werden als slachtofferschap binnen de gevangenis om te begrijpen waar het verder over gaat. Hoewel niet expliciet gevraagd werd naar het zichzelf benoemen als slachtoffer, werd wel besproken wat mogelijke slachtofferbelevingen binnen de gevangenis zijn volgens de respondenten.

Slachtofferbeleving onderzoekspopulatie

Wanneer in de interviews gevraagd werd naar mogelijke slachtoffervormen in detentie, ging de onderzoekspopulatie in op verschillende waargenomen en ervaren schadevormen. Enerzijds werden interpersoonlijke slachtoffervormen benoemd, zoals pestgedrag door

personeel en diefstal door medege-detineerden. Anderzijds werd ook ingegaan op gebreken van de gevangenisomgeving zelf, zoals de overbevolking, onzekerheid over de straf-lengte, gebrekkige medische hulpverlening, ... Gezien de focus van het onderzoek, wordt verder ingegaan op interpersoonlijk slachtofferschap door medege-detineerden.

Op basis van de interviews rapporteerden respondenten het vaakst **psychologisch slachtofferschap** wanneer het gaat om een interpersoonlijke slachtofferbeleving. Respondenten die op een (half)open- of vrouwenafdeling verblijven, stellen dat deze slachtoffervorm er vaker voorkomt dan op andere afdelingen. Veelal werd de link gemaakt met de lagere prevalentie van fysiek geweld op deze afdeling. Deze vaststelling wordt m.b.t. (half)open afdelingen of gevangnissen verklaard doordat gedetineerden er meer te verliezen hebben bij het plegen van fysiek geweld, namelijk het meer inperken van hun vrijheid.

De benoemde verschijningsvormen van psychologisch slachtofferschap zijn bedreiging, pestgedrag, geroddel en psychologisch misbruik. Bedreiging werd door de meeste respondenten ervaren, maar ook hebben veel respondenten ervaring met pestgedrag door een medege-detineerde. Een respondent beschrijft een voorbeeld van pestgedrag als volgt:

Euh, ik heb het ene keer gehad in mijn detentie en da was juist toen dat corona was begonnen. Dus automatisch, ge wordt nog eens afgesloten van alles, ge zijt nog meer prikkelbaar... euhm... ja ze stal van mij... ze deed water in mijn melk, ze deed water in mijn shampoo, ze stelde mijn sigaretten. (Respondent 5, 26 maart 2023).

Geroddel en misbruik van vertrouwen worden minder genoemd, maar deze slachtoffervormen zijn volgens meerdere respondenten zeer aanwezig binnen de gevangenis. Zo vertelt een respondent het volgende:

Ik bekijk het eerder zo: iedereen zit hier op zijn overlevingsinstinct in de gevangenis. En da is ni zoals buiten, maar hierbinnen probeert iedereen te overleven en overal bij te horen. En gaat zich dan ook zo heel heel euh defensief opstellen. Dus het minste da ge dan fout zegt, of kan uit zijn context gerukt worden of gewoon... da ze u kunnen gaan zwart maken dan gebeurt da hier ook. En ik denk dat da... ik denk dat da gewoon de meeste problemen veroorzaakt hier. (Respondent 2, 22 maart 2023).

Naast psychologisch slachtofferschap, gaven alle respondenten aan dat **fysiek slachtofferschap** regelmatig voorkomt in de gevangenis, hoewel hier verschillen tussen inrichtingen bestaan. De fysieke geweldsvormen die de gedetineerden het vaakst waarnemen, zijn gevechten tussen gedetineerden en geslagen worden. Meestal werd er tijdens de interviews ingegaan op waargenomen incidenten tussen medege-detineerden, eerder dan op een persoonlijke slachtofferervaring. Desondanks komt in de interviews naar voor dat ook deze ervaring als getuige gepaard kan gaan met schade en dat respondenten hier onder de indruk van kunnen zijn.

Tot slot wordt ook **economisch slachtofferschap** benoemd door alle respondenten; specifiek wordt hier ingegaan op diefstal binnen de gevangenis. In het merendeel van de gevallen worden hier situaties benoemd waarin de celgenoot diefstal pleegt.

Gevolgen van interpersoonlijke slachtofferbelevingen door medege-detineerden

Tijdens de interviews werd steeds gevraagd welke impact of gevolgen ervaren werden door een bepaald incident waarover werd gesproken. Zoals hierboven reeds werd verduidelijkt, gingen verschillende respondenten in op gebreken van de gevangenis zelf wanneer gevraagd werd naar mogelijke vormen van slachtofferschap in detentie. Hierbij gaven de respondenten ook aan dat er gevolgen kunnen spelen door de opsluiting zelf. Psychologische gevolgen als stress door de onbepaaldheid van de gevangenisstraf,

fysieke gevolgen als tandpijn door een gebrek aan medische hulpverlening, en maladaptieve copingmechanismen als druggebruik om met de vrijheidsbeneming om te gaan, werden onder andere genoemd. De resultaten m.b.t. de gevolgen van interpersoonlijke slachtofferbelevingen door medegedetineerden komen verder aan bod.

Psychologische gevolgen worden het vaakst benoemd door respondenten wanneer het gaat om interpersoonlijke slachtofferbelevingen. Bijna alle respondenten halen aan zich onveilig of gestresseerd te voelen door gedrag van medegedetineerden. Fysiek geweld of een fysieke dreiging wordt als grootste oorzaak aangewezen voor deze gevoelens. Respondent 7 (2 april 2023) legt dit uit als volgt: *“Zoals als ge benzine uitgiet, dan is elk vonkske voldoende om heel het spel te doen ontploffen. Soms voelt ge die spanning in de lucht hangen.”* Enkele gedetineerden ervaren een vermindering van onveiligheidsgevoelens en stress voor slachtofferschap naarmate ze langer in detentie verblijven door gewenning. Vervolgens worden ook een algemene negatieve impact op het mentaal welzijn en emotionaliteit benoemd als mogelijke gevolgen; onder meer gaat het dan over depressieve symptomen als gevolg van pestgedrag en de last van slachtofferschap door diefstal.

Fysieke gevolgen die genoemd worden zijn allen het gevolg van fysiek geweld: bloedneuzen, breuken en bloedingen aan het lichaam, het verlies van een tand.

In de interviews werd ook melding gemaakt van **institutionele gevolgen**; reacties van de gevangenisinstelling door interpersoonlijk slachtofferschap. Enerzijds ging de grote meerderheid van de respondenten in op een overplaatsing door slachtofferschap: celmutaties, overplaatsing van afdeling, gevangenis of wandeling. Eén respondent gaf daarenboven aan dat een slachtoffer gestraft kan worden door de instelling, waarbij de strafmaat wel lichter zou zijn dan degene die het gevecht initieert.

Tot slot kunnen verschillende vormen van **maladaptieve coping** met interpersoonlijk slachtofferschap voorkomen volgens de respondenten. Ten eerste vermelden enkele respondenten fysieke of verbale agressie gepleegd te hebben als reactie op economisch en psychologisch slachtofferschap. Bovendien wordt psychologisch slachtofferschap soms beantwoord op dezelfde wijze; bijvoorbeeld door pestgedrag en bedreiging. Tot slot passen meerdere gedetineerden vermijding toe om slachtofferschap te voorkomen: *“Eerst ging ik ook vaak naar buiten, maar de laatste tijd ga ik ook ni meer buiten dus allee. Da’s ook één van de redenen zeg maar dat ik ni meer naar buiten ga.”* (Respondent 4, 22 maart 2023).

Besluit

Slachtofferschap binnen de detentiecontext is veelzijdig en vaak onderbelicht. Hierbij wordt veelal de subjectieve beleving vanuit het perspectief van het slachtoffer zelf vergeten. Deze bijdrage heeft daarom de ervaring van gedetineerde slachtoffers en de gevolgen van interpersoonlijk slachtofferschap door medegedetineerden onderzocht aan de hand van negen kwalitatieve interviews in drie Vlaamse gevangenissen.

De bevindingen tonen aan dat gedetineerden slachtofferschap niet alleen ervaren door interpersoonlijk geweld, maar ook door gebreken van de gevangenisomgeving. Hierdoor kan gesuggereerd worden dat naast het erkend interpersoonlijk slachtofferschap door de wetgever, ook deprivaties door de instelling een **slachtoffergevoel** teweeg kunnen brengen bij gedetineerden. Dit slachtoffergevoel kan tevens gepaard gaan met gevolgen. Zo benoemden respondenten onder andere stress te ervaren door de onbepaaldheid van de gevangenisstraf en druggebruik in sommige gevallen te verklaren als copingmechanisme om met de opsluiting om te gaan. Wanneer het concreet gaat over slachtofferschap door medegedetineerden, de focus van het onderzoek, werden drie vormen van

interpersoonlijke schade als slachtofferschap benoemd: (1) psychologisch (bv. bedreigingen en pesten), (2) fysiek (bv. gevechten) en (3) economisch (bv. diefstal) slachtofferschap. Seksueel slachtofferschap werd niet benoemd door de respondenten wanneer gevraagd werd naar vormen van slachtofferschap binnen de gevangenis, mogelijks omwille van de gevoeligheid van het thema.

Wanneer gekeken wordt naar mogelijke **gevolgen van slachtofferschap**, ervaren gedetineerden voornamelijk gevolgen op **psychologisch** vlak. Het vaakst beleven respondenten onveiligheidsgevoelens en stress door (in)direct fysiek slachtofferschap. Ook indirect slachtofferschap kan dus gepaard gaan met gevolgen; door meerdere respondenten werd aangegeven dat een fysiek geweldsincident tussen andere gedetineerden binnen de gevangenis gepaard gaat met spanning en stress. Verder worden een verminderd welzijn, emotionaliteit en depressieve gevoelens ervaren door psychologisch en economisch slachtofferschap. Ervaren of waargenomen gevolgen van interpersoonlijk **fysiek** slachtofferschap zijn het verlies van een tand, bloedingen en breuken. Verder kwam uit de interviews een gevolg naar boven dat inherent is aan de gevangeniscontext: **institutionele gevolgen** zoals een overplaatsing naar een andere cel of afdeling. Tot slot blijkt op basis van de ervaring van de respondenten dat slachtofferschap niet altijd eenduidig is. Door **maladaptieve coping**, bijvoorbeeld door agressie, kan een slachtoffer tegelijkertijd dader zijn of worden. Hier is dus sprake van een slachtoffer-dader overlap: het feit dat een gedetineerde zowel slachtofferschap ervaart, als slachtofferschap toebrengt aan een andere gedetineerde. Ook gedragingen als pestgedrag, bedreiging en vermijding werden genoemd als maladaptieve copingmechanismen. De *safety-paradox* kan hierbij genoemd worden: het idee dat gedetineerden door bepaalde acties te ondernemen het gevoel krijgen hun eigen veiligheid te kunnen garanderen.

Aanvullend onderzoek is noodzakelijk om de samenhang tussen kenmerken van gedetineerden enerzijds en de slachtofferbeleving en gevolgen hiervan anderzijds te verkennen, zoals aangetoond in het doctoraatsonderzoek van Goossens (2024). Interviewresultaten in deze studie suggereren dat gedetineerden op een (half)open afdeling en vrouwen bepaalde slachtoffervormen op een verschillende manier ervaren dan gedetineerden op een gesloten afdeling en mannen. Verder onderzoek kan ook andere schadebronnen en protectieve factoren voor slachtofferschap identificeren, en de scope uitbreiden naar onder andere geïnterneerden, niet-Nederlandstaligen en gevangenispersoneel.

Praktische aanbevelingen omvatten het ontwikkelen van toegankelijke en helpende initiatieven voor de omgang met en melding van slachtofferschap in de gevangenis om gevolgen zoveel mogelijk te voorkomen en genezen. Preventie zou gericht moeten zijn op risicofactoren, zoals de afstemming tussen celgenoten. Daarnaast is training van gevangenispersoneel belangrijk om risicovolle situaties te identificeren en bewustzijn te creëren over schadelijk gedrag. Psychologische hulpverlening uitbreiden kan een volgende stap zijn. Een tekort aan deze hulpverlening bleek niet alleen benoemd te worden als slachtofferschap door respondenten, maar kan mogelijks ook een hulpmiddel zijn voor de omgang met psychologische gevolgen en voor het beperken van maladaptieve copingmechanismen door slachtofferschap.

Bibliografie

Albertie, A., Bourey, C., Stephenson, R., & Bautista-Arredondo, S. (2017). Connectivity, prison environment and mental health among first-time male inmates in Mexico City. *Global Public Health*, 12(2), 170–184. <https://doi.org/10.1080/17441692.2015.1091023>

- Azemi, F. (2020). The impact of the prison environment on behavioral changes of inmates: a study of inmates in Kosovo and Finland. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice (Online)*, 6(2), 123–136. <https://doi.org/10.1108/JCRPP-01-2020-0010>
- Bogaerts, S., & Polak, M. V. (2012). Slachtofferschap en posttraumatische stress binnen het forensische domein: Gevolgen van detentie en simuleren van psychische klachten. In E. Vermetten, R. J. Kleber, & O. van der Hart (Eds.), *Handboek Posttraumatische stressstoornis* (pp. 699-716). De Tijdstroom.
- Bottoms, A. E. (1999). Interpersonal violence and social order in prisons. *Crime & Justice (Chicago, Ill)*, 26, 205–281. <https://doi.org/10.1086/449298>
- Boxer, P., Middlemass, K., & Delorenzo, T. (2009). Exposure to violent crime during incarceration: effects on psychological adjustment following release. *Criminal Justice and Behavior*, 36(8), 793–807. <https://doi.org/10.1177/0093854809336453>
- Caravaca-Sánchez, F., & Wolff, N. (2021). Understanding polyvictimization in prison: prevalence and predictors among men inmates in Spain. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(7-8), 3411-3437. <https://doi.org/10.1177/0886260518775751>
- Cashmore, A. W., Indig, D., Hampton, S. E., Hegney, D. G., & Jalaludin, B. B. (2012). Workplace violence in a large correctional health service in New South Wales, Australia: A retrospective review of incident management records. *BMC Health Services Research*, 12(1), 245–245. <https://doi.org/10.1186/1472-6963-12-245>
- Choi, J., & Dulisse, B. (2021). Behind closed doors: the role of risky lifestyles and victimization experiences on fear of future victimization among South Korean inmates. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(21–22), 10817–10841. <https://doi.org/10.1177/0886260519888186>
- Christie N. (1986) The ideal victim. In E. A. Fattah (Ed.), *From crime policy to victim policy: reorienting the justice system*. Macmillan.
- Cole, P. (2006). *The myth of evil: demonizing the enemy*. Edinburgh University Press.
- CPT. (2022). Rapport au Gouvernement de Belgique relatif à la visite effectuée en Belgique par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 2 au 9 novembre 2021. <https://rm.coe.int/1680a922ac>
- Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society*, 13(5), 509–529. <https://doi.org/10.1177/1462474511422172>
- Daquin, J. C., Daigle, L. E., & Listwan, S. J. (2016). Vicarious victimization in prison: examining the effects of witnessing victimization while incarcerated on offender reentry. *Criminal Justice and Behavior*, 43(8), 1018–1033. <https://doi.org/10.1177/0093854816650479>
- Decorte, T. (2018). Kwalitatieve data-analyse. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 463-512). Acco.
- Edgar, K., O'Donnell, I., & Martin, C. (2003). *Prison violence. The dynamics of conflict, fear and power*. Willan Publishing.
- EU strategy on victims' rights (2020-2025). (2020). [Communicatie]. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0258>

- Fattah, E. A. (2010). The evolution of a young, promising discipline: sixty years of victimology, a retrospective and prospective look. In M. Kett, P. Knepper, & S. G. Shoham (Eds.), *International handbook of victimology* (pp. 43-94). CRC Press.
- Geeroms, P. (2023). *De gevolgen van slachtofferschap in detentie. Een kwalitatief onderzoek naar de gevolgen van de slachtofferbeleving van gedetineerden*. [Masterproef criminologische wetenschappen]. KU Leuven. Faculteit Rechtsgeleerdheid en Criminologie.
- Goffman, E. (1973). *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Penguin books.
- Goossens, E. (2024). *Slachtofferschap in detentie: prevalentie, oorzaken en gevolgen*. [Doctoraatsthesis]. KU Leuven. Faculteit Rechtsgeleerdheid en Criminologie.
- Goossens, E., & Daems, T. (2024). Mapping and Explaining Victimization Among Prisoners in Flanders. In T. Daems, & E. Goossens (Eds.), *Understanding Prisoner Victimization. Palgrave Studies in Victims and Victimology* (pp. 49-88). Palgrave Macmillan.
- Hageman, O. (2008). Conditions of imprisonment. Victimization and conflicts in European prisons. *Journal of Ethnicity in Criminal Justice*, 6(4), 281-302. <https://doi.org/10.1080/15377930802530312>
- Kuo, S., Chang, K., Chen, Y., Lai, Y., Chang, Y., & Li, Y. (2022). Assessing the Victim-Offender Overlap in Prison Victimization and Misconduct Among Taiwanese Male Inmates. *British Journal of Criminology*, 62(3), 585-606. <https://doi.org/10.1093/bjc/azab066>
- Kuo, S., Cuvelier, S. J., & Huang, Y. (2014). Identifying risk factors for victimization among male prisoners in Taiwan. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 58(2), 231-257. <https://doi.org/10.1177/0306624X12465272>
- Lahm, K. F. (2009). Physical and property victimization behind bars: a multilevel examination. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 53(3), 348-365. <https://doi.org/10.1177/0306624X08316504>
- Lerman, A. E., Harney, J., & Sadin, M. (2022). Prisons and mental health: violence, organizational support, and the effects of correctional work. *Criminal Justice and Behavior*, 49(2), 181-199. <https://doi.org/10.1177/00938548211037718>
- Levan, K. (2012). *Prison violence: effects, causes and consequences*. Routledge.
- Listwan, S., Colvin, M., Hanley, D., & Flannery, D. (2010). Victimization, social support, and psychological well-being: A study of recently released prisoners. *Criminal justice and behavior*, 37(10), 1140-1159. <https://doi.org/10.1177/0093854810376338>
- Loucks, N. (2005). Bullying behaviour among women in prison. In J. L. Ireland (Ed.), *Bullying among prisoners. Innovations in theory and research* (pp. 27-43). Willan Publishing.
- Martens, S., van Ginniken, E., & Palmén, H. (2021). Slachtofferschap en slachtoffer-daderschap in Nederlandse penitentiaire inrichtingen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 63(4), 399-422. <https://doi.org/10.5553/TvC/0165182X2021063004002>
- McGrath, S. A., Marcum, C. D., & Copes, H. (2012). The effects of experienced, vicarious, and anticipated strain on violence and drug use among inmates. *American Journal of Criminal Justice*, 37(1), 60-75. <https://doi.org/10.1007/s12103-011-9127-1>
- Silverman, D. (2017). *Doing qualitative research*. Sage.
- Sykes G. M. (1958). *The society of captives: a study of a maximum-security prison*. Princeton University Press.

- Teugels, A. (2024). De pains en andersoortige ervaringen met betrekking tot het proces van herroeping. *Fatik*, 183, 10-25.
- Toman, E. L. (2019). The victim-offender overlap behind bars: linking prison misconduct and victimization. *Justice Quarterly*, 36(2), 350-382. <https://doi.org/10.1080/07418825.2017.1402072>
- van Ginneken, E.F.J.C. (2024). Mapping and Explaining Victimization Among Prisoners in Flanders. In T. Daems, & E. Goossens (Eds.), *Understanding Prisoner Victimization. Palgrave Studies in Victims and Victimology* (pp. 49-88). Palgrave Macmillan.
- Wener, R., E. (2012). *The environmental psychology of prisons and jails*. Cambridge University Press.
- Wolff, N. (2016). A general model of harm in correctional settings. In J. Wooldredge, & P. Smith (Eds.), *The Oxford handbook of prisons and imprisonment* (pp. 288-319). Oxford University Press.
- Wolff, N., & Shi, J. (2009). Feelings of safety inside prison among male inmates with different victimization experiences. *Violence and victims*, 24(6), 800-816. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.24.6.800>
- Wolff, N., & Shi, J. (2011). Patterns of victimization and feelings of safety inside prison: the experience of male and female inmates. *Crime and Delinquency*, 57(1), 29-55. <https://doi.org/10.1177/001128708321370>
- Wolff, N., Blitz, C., Shi, J., Siegel, J., & Bachman, R. (2007). Physical violence inside prisons: rates of victimization. *Criminal Justice and Behavior*, 34(5), 588-599. <https://doi.org/10.1177/0093854806296830>
- Wolff, N., Huening, J., Shi, J., & Frueh, B. C. (2014). Trauma exposure and posttraumatic stress disorder among incarcerated men. *Journal of Urban Health*, 91(4), 707-719. <https://doi.org/10.1007/s11524-014-9871-x>
- Wooldredge, J., & Steiner, B. (2013). Violent victimization among state prison inmates. *Violence and Victims*, 28(3), 531-551. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.11-00141>
- Zweig, J. M., Yahner, J., Visher, C. A., & Lattimore, P. K. (2015). Using general strain theory to explore the effects of prison victimization experiences on later offending and substance use. *The Prison Journal (Philadelphia, Pa.)*, 95(1), 84-113. <https://doi.org/10.1177/0032885514563283>

Kanttekeningen bij het “*Integraal interview Rudy Van De Voorde*”

Ruben Vilain, Sien Geraerts & Louise Reyntjens¹

Op de website van Fatik verscheen op 4 juli 2024 een interview met Rudy Van De Voorde.² Het biedt een interessante persoonlijke inkijk in de rijkge vulde carrière van de voormalige directeur-generaal penitentiaire inrichtingen. Doorheen het interview, maar hoofdzakelijk in het onderdeel “Bedenkingen bij het klachtenrecht en de noodzaak van het herdenken van de strafuitvoering” spreekt hij over zijn ervaringen met en zijn bedenkingen bij het klachtenrecht voor gedetineerden. Dit onderdeel van het interview is niet steeds genuanceerd en bevat een aantal feitelijke onjuistheden. Vanuit onze ervaring als juristen werkzaam bij de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (CTRG) wensen wij duiding te geven bij enkele van de meest opvallende uitspraken over het klachtenrecht.

Inleiding: het klachtenrecht in Belgische gevangenissen

Vooraleer dieper in te gaan op het interview, situeren we kort het klachtenrecht dat openstaat voor gedetineerde personen in Belgische gevangenissen. Sinds 1 oktober 2020 kunnen zij bij de klachtencommissie een formele klacht indienen tegen iedere beslissing die door of namens de directeur ten aanzien van henzelf werd genomen. Ze kunnen eveneens klacht indienen tegen een verzuim of weigering om een

beslissing te nemen.³ Klachtencommissies zijn onafhankelijke onpartijdige administratieve rechtscolleges.⁴ Ze worden samengesteld uit drie leden van de commissie van toezicht. In elke Belgische gevangenis bestaat er een commissie van toezicht en zodoende ook een klachtencommissie. De leden van de commissies van toezicht zien in het algemeen toe op de eerbiediging van de rechten en menselijke waardigheid van gedetineerden. De CTRG is hiervoor de overkoepelende organisatie. De CTRG oefent zelf eveneens toezichtstaken uit, maar ondersteunt, coördineert en controleert daarnaast de werking van de commissies van toezicht. Drie leden van de CTRG vormen een Beroepscommissie, die o.a. de beroepen tegen beslissingen van klachtencommissies behandelt. Het Belgische klachtenrecht werd sterk geïnspireerd door en gebaseerd op het Nederlandse klachtenrecht, dat al enkele decennia bestaat.

Het Europese Antifoltercomité (CPT) benadrukte in zijn 27ste jaarverslag dat: “*complaints mechanisms constitute a fundamental safeguard against torture and inhuman or degrading treatment of persons deprived of their liberty by a public authority, [...]. Such mechanisms can not only alloy tensions between persons deprived of their liberty and staff but also, by ensuring that complaints are taken seriously, contribute to building positive relationships” (CPT, 2018, p. 25, eigen onderlijning). Voor het CPT volstaat het niet dat een staat*

1 De auteurs werken bij de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (CTRG) als juristen ter ondersteuning van klachtencommissies. Zij schreven deze reactie in eigen naam.

2 Dit interview is te raadplegen op <https://fatik.mensenrechten.be/interview-rudy-vdv-kristel-beyens/>

3 Art. 148 van de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden (hierna: Basiswet).

4 GwH 8 november 2018, nr. 150/2018.

enkel maar beschikt over interne klachtenmechanismes, zoals bijvoorbeeld de mogelijkheid om zich te wenden tot de gevangenisdirecteur. Minstens even belangrijk zijn externe klachtenmechanismes, die juridisch bindende beslissingen kunnen nemen. Het ontbreken van een dergelijke bevoegdheid leidde het CPT al tot de vaststelling dat “[...] *complaints bodies which were not empowered to make binding decisions faced problems in having their recommendations or opinions followed up by the relevant authorities*” (CPT, 2018, p. 26). Ook de European Prison Rules bevatten diverse regels over verzoeken en klachten van gedetineerden, waarbij Regel 70.1 luidt: “*Prisoners shall have ample opportunity to make requests or complaints, without censorship as to the substance, to the director of the prison or other authority within the prison system and to a judicial or other independent authority with reviewing and remedial power*” (eigen onderlijning). De Belgische klachtencommissies voldoen aan deze vereisten. Zo kunnen zij onwettige, onredelijke of onbillijke directiebeslissingen vernietigen, directies opdragen om een nieuwe beslissing te nemen, hun eigen beslissing in de plaats stellen en symbolische compensaties – met uitsluiting van geldsommen – toekennen aan in het gelijk gestelde gedetineerden.⁵

Over activisme en juridisering als beledigingen

Een eerste bedenking bij het interview is van fundamentele aard en gaat over de vraag welke plaats het klachtenrecht kan of moet hebben in het penitentiaire domein. Professor Beyens werpt als interviewster zelf op dat zij als niet-jurist/socioloog haar twijfels heeft of alles beter zal zijn als het juridisch geregeld is. De heer Van De Voorde pikt hierop in en stelt dat een rechtspositionele benadering geen penologisch doel op zich is, maar een instrument voor de uitvoering van andere doelen. Verder in het interview laat de

heer Van De Voorde optekenen: “*Ze hebben héél veel kapotgemaakt met het klachtenrecht. Dat is in te veel gevallen puur activisme*”. En nog verder in het interview merkt professor Beyens op dat de juridisering dan toch veel extra problemen met zich heeft meegebracht en men een zware prijs betaalt voor de positieve aspecten.

Niemand beweert dat alles beter zou zijn als het maar uitvoerig juridisch geregeld is. Evenmin is een rechtspositionele benadering een doel op zich. Dat is een karikaturale voorstelling van wat het klachtenrecht is en beoogt. Professor Lieven Dupont was duidelijk over welke rol de naar hem genoemde Commissie dan wel toedichtte aan de rechtspositionele benadering: “*Het voorontwerp wordt gedragen door een rechtspositionele benadering van de gedetineerde in zijn hoedanigheid van rechtsburger. Deze rechtspositionele benadering maakt zelf deel uit van – en wordt inhoudelijk nader uitgewerkt vanuit – een penitentiair concept volgens hetwelk het bestrijden van detentieschade, door toepassing van normaliseringsbeginsel, als een conditio sine qua non wordt beschouwd*” (eigen onderlijning).⁶ Wij kunnen de heer Van De Voorde volgen wanneer hij stelt dat de rechtspositionele benadering geen doel op zich is. Het vormt daarentegen wel een belangrijk handelingskader ter realisering van andere doelen. Zoals in de inleiding wordt vermeld, is een aan de gevangenis extern klachtenmechanisme dat juridisch bindende beslissingen kan nemen zelfs noodzakelijk indien België zich wenst te conformeren aan internationaalrechtelijke standaarden.

De Commissie Dupont stelde in haar Eindverslag nog dat “*België dringend behoefte heeft aan een eigen detentiewet, niet alleen om een einde te maken aan de fundamentele rechtsonzekerheid en rechteloosheid waaraan gedetineerden overgeleverd zijn... maar ook om in overeenstemming te zijn met internationale en Europese normen en aanbevelingen*”.⁷

5 Art. 158, §§ 3 en 4 Basiswet.

6 Eindverslag van de Commissie Basiswet Gevangeniswezen en Rechtspositie van Gedetineerden, *Parl.St.* Kamer 2000-01, nr. 50-1076/001, 7.

7 Eindverslag van de Commissie Basiswet Gevangeniswezen en Rechtspositie van Gedetineerden, *Parl.St.* Kamer 2000-01, nr. 50-1076/001, 38.

De heer Van De Voorde lijkt een cultuur van geven en nemen verkieslijker te vinden: *“Dat is een globale evolutie in het gevangeniswezen. De autonomie van de penitentiaire administratie en van de directeurs om zaken te managen zoals ze menen dat ze dat moeten, met respect voor wetten en regels, is enorm uitgehold. [...] De beslissingen die we zelf nemen worden gebashed door klachteninstanties. De afhandeling van conflicten met gedetineerden in de context van geven en nemen is verlaten ten voordele van een pure rechtsconformiteit”*.

Wij hebben hierover een andere visie. De Basiswet biedt voldoende ruimte aan gevangenisdirecteuren en -personeel voor het afhandelen van conflicten via ‘geven en nemen’. Dit zit bijvoorbeeld ingebakken in het orde- en veiligheidshandhaven, dat gebaseerd is op de dialectiek van de controle en dynamische veiligheid (Kennes, 2010; Tournel & Kennes, 2011; Snacken, 2011; Snacken & Kennes, 2017).⁸ Ook het subsidiariteitsbeginsel in tuchtprocedures stimuleert directies tot het onderling en in der minne oplossen van conflicten met gedetineerden.⁹ Op deze manier kunnen directies ook formele tuchtprocedures vermijden. Of zij van deze laatste mogelijkheid echter ten volle gebruik maken, durven wij te betwijfelen. Wanneer de directie dan toch kiest voor een tuchtprocedure, is het onvermijdelijke gevolg hiervan dat het verloop van die procedure en de uiteindelijke tuchtbeslissing in overeenstemming moeten zijn met de waarborgen waarin de Basiswet voorziet.

In het algemeen kent de Basiswet rechten aan gedetineerden toe, maar legt zij hen ook plichten op. Daarenboven legt die wet de spelregels vast die nu eenmaal in acht moeten worden genomen bij het nemen van beslissingen ten aanzien van gedetineerden. Dat is niet anders dan wanneer een administratie beslissingen neemt ten aanzien van vrije burgers. Op sommige vlakken zullen directies over een ruime discretionaire marge

beschikken, op andere vlakken zullen zij meer gebonden zijn door wat de wet wel en niet toelaat. Het klachtenrecht fungeert hierbij als een vorm van *checks and balances*. Klachtencommissies moeten er als administratieve rechtscolleges op toezien dat beslissingen ten aanzien van gedetineerden wettig, redelijk en billijk zijn.¹⁰ Dat heeft helemaal niets te maken met activisme, maar is gewoon hun wettelijke taak. Opnieuw is dit niet anders dan wanneer een rechtbank een beslissing die werd genomen ten aanzien van een vrije burger beoordeelt op haar wettigheid. Het klachtenrecht garandeert dat de Basiswet niet wordt gereduceerd tot een papieren intentieverklaring, die nu eens wel en dan weer niet wordt toegepast in een veralgemeende cultuur van geven en nemen.

Toch komt dit argument van ‘juridisering’ en de desastreuze gevolgen die dit met zich zou meebrengen vaker terug en niet enkel ten aanzien van klachtencommissies. In het interview noopt diezelfde juridisering volgens de heer Van De Voorde ook tot een fundamentele herdenking van de strafuitvoeringsrechtbanken. Deze opmerkingen passen binnen een meer algemene maatschappelijke trend waarbij burgers, maar evengoed beleidsmakers, hun onvrede over rechtspraak omzetten in een aanval op rechtsprekende instanties. Rechter worden hierbij, afhankelijk van het punt dat men wil maken, nu eens weggezet als wereldvreemd en dan weer als activistisch. Juridisering wordt hierbij zelden – en zeker niet in het interview – gebruikt als een neutraal concept waarover kan worden gedebatteerd, maar als een belediging. Dit alles getuigt vooral van een diepgeworteld wantrouwen ten opzichte van het formele klachtenrecht en een miskenning van de wettelijke rol die het kan en moet vervullen.

Zoals hoger vermeld, haalde de Belgisch wetgever zijn inspiratie voor het klachtenrecht bij onze

8 Art. 105, § 1, eerste lid Basiswet.

9 Art. 122, tweede lid Basiswet. Zie ook: Collectieve Brief nr. 124 van 6 september 2013 over het tuchtregime van gedetineerden, 11.

10 Art. 158, § 2 Basiswet.

noorderburen. Ook daar werd het klachtenrecht in zijn beginjaren niet door iedereen met evenveel enthousiasme onthaald. In een boek uit 1983 gaan twee Nederlandse onderzoekers dieper in op gelijkaardige verwijten van juridisering die ook zij destijds in interviews met diverse actoren over het klachtenrecht te horen kregen: *“Doordat conflicten op het niveau van rechtspraak uitgevochten worden en die procedures volgens ‘fijnmazige juridische constructies’ verlopen, wordt de rek uit het systeem gehaald en worden partijen in een competitie met elkaar geplaatst. Directeuren stellen, dat hun vrijheden in het binnen de muren oplossen van conflicten aan banden gelegd worden, terwijl ook gedetineerden aangeven een voorkeur te hebben voor onderlinge regelingen. De theoretisch-juridische benadering via het beklagrecht verdraagt zich volgens sommigen niet met de alledaagse gang van zaken in de inrichting”* (Ploeg & Nijboer, 1983, p. 189).

Het betreft exact dezelfde kritieken die men op heden in België over het klachtenrecht hoort. Wij menen dat de reactie van Ploeg en Nijboer op deze kritieken, veertig jaar later, rechtstreeks kan worden overgenomen en toegepast op de actuele Belgische situatie: *“Op diverse punten is duidelijkheid gebracht in de rechtspositie van de gedetineerde, rechtstreeks door uitspraken en in tweede instantie door de reactie op die uitspraken van de zijde van het departement in regelgevende zin. Men kan het al dan niet eens zijn met de regeling, maar zij verschaft in ieder geval uitsluitel. Het feit dat men zich hierdoor aan handen en voeten gebonden voelt, is een vervelende bijkomstigheid. Verharding van de sfeer binnen de inrichting is het gevolg van het feit, dat de partijen een relatief laag akseptatieniveau ten aanzien van beslissingen van de commissies vertonen. Ook op dit punt kan een alternatief voor de behandeling van bepaalde klachten een stap in de goede richting zijn. In ieder geval lijken vanuit rechtspositioneel standpunt de genoemde konsekwenties van het juridiseringsproces niet op te wegen tegen de winst die geboekt wordt ten opzichte van willekeur. Het gunstensysteem zoals dat wel gehanteerd werd, vergemakkelijkt wellicht de alledaagse gang van zaken, maar is op lange termijn*

nadelig voor alle partijen, omdat het een goede regeling van de rechtspositie van gedetineerden tegenwerkt” (Ploeg & Nijboer, 1983, p. 190).

Voorstellen tot wijzigingen aan de Basiswet

Het interview met de heer Van De Voorde gaat ook in op wijzigingen aan de Basiswet die het directoraat-generaal penitentiaire inrichtingen (DG EPI) graag had doorgevoerd gezien tijdens de vorige legislatuur. De voormalige directeur-generaal stelt dat de CTRG *“ongelooflijk zwaar [heeft] gelobbyd bij de parlementairen om elke aanpassingen aan het klachtenrecht voor gedetineerden te weigeren”*. De CTRG had nochtans zelf diverse concrete aanpassingen aan de Basiswet voorgesteld, onder andere om in het klachtenrecht bemiddelingen tussen directies en gedetineerden te faciliteren. Bepaalde voorstellen van de CTRG lagen inhoudelijk overigens in de lijn van deze van DG EPI. Een constructieve dialoog hierover is in de praktijk echter moeilijk gebleken. De CTRG heeft in een op haar website gepubliceerde mededeling openlijk gecommuniceerd waarom zij het oneens was met bepaalde voorstellen van DG EPI (CTRG, 2023). Sommige daarvan waren dermate ingrijpend dat zij het klachtenrecht dreigden te herleiden tot een beperkt rechtsmiddel zonder veel impact. Wij verwijzen naar deze mededeling voor meer informatie.

Een van de voorstellen die de heer Van De Voorde aanhaalt en waarop we dieper ingaan, betreft verstrengingen op het vlak van de ontvankelijkheid van een klacht. Hij vermeldt hierbij het volgende: *“Van alle dingen waar de gevangenis moet voor zorgen zijn er heel strakke timings en deadlines, terwijl dat niet zo is voor de klachteninstanties. Als we een dossier hebben, moet de directeur binnen 48 uur op een klacht reageren om te verantwoorden wat er beslist is. Een klachtencommissie kan er zes maanden over doen om beslissingen te nemen, en dat is geen probleem”*.

De Basiswet schrijft inderdaad voor dat de directie haar verweer en de nodige stukken bezorgt binnen de 48 uur.¹¹ Een klachtencommissie moet uitspraak doen binnen 14 dagen na het indienen van de klacht.¹² Net zoals er directies zijn die hun verweer en stukken steevast tijdig bezorgen, zijn er klachtencommissies die uitspraak doen binnen de voorgeschreven termijn. En net zoals er gevangnissen zijn waarbij het verweer soms pas na enkele weken en meerdere herinneringen wordt bezorgd, zijn er klachtencommissies die de termijn van 14 dagen niet halen en er soms weken tot zelfs maanden over doen om tot een beslissing te komen.

Uit de rechtspraak blijkt echter duidelijk dat klachtencommissies er zelden een probleem van maken indien het verweer – ook ruimschoots – buiten de termijn van 48 uur wordt bezorgd. Het betreft een termijn van orde, net als de termijn van 14 dagen om uitspraak te doen. Bovendien, en anders dan wat uit het interview blijkt, beschouwen wij beslissingen die té lang uitblijven wel degelijk als een probleem. Dit riskeert de geloofwaardigheid van het klachtenrecht aan te tasten. Men kan er echter niet omheen dat de CTRG sinds de inwerkingtreding van het klachtenrecht vier jaar geleden constant blijft investeren, o.a. in het aanwerven van nieuwe juristen die de klachten- en beroepscommissies ondersteunen. Het aantal klachten blijft ook jaar na jaar aanzienlijk toenemen (CTRG, 2024). In 2023 openden klachtencommissies 4.164 dossiers, wat een stijging is van 75% ten opzichte van 2022 en zelfs 133% ten opzichte van 2021. Het halen van de termijn om een beslissing te nemen, blijft een werkpunt.

Het bovenstaande kon ook op een constructieve manier worden benaderd, zoals pleiten voor het versterken van lokale directieteams met juridisch geschoolde profielen, die ondersteuning kunnen bieden bij het klachtenrecht. Dergelijk voorstel zouden wij toejuichen. De klachtenbureaus in

gevangnissen worden op heden vooral bemand door administratieve medewerkers voor wie het klachtenrecht een bijkomende taak is naast hun reguliere job. Van directies wordt verwacht dat zij verweren schrijven en de rechtspraak van de klachten- en beroepscommissies volgen en dit bovenop hun hoofdtaak van het besturen van een gevangenis. Dat het klachtenrecht voor hen een aanzienlijke werklast met zich meebrengt, valt niet te betwisten. Het is niet ondenkbaar dat een deel van de frustratie van directeurs tegenover het klachtenrecht ingegeven wordt door het gebrek aan middelen dat hen hiervoor vanuit DG EPI of de FOD Justitie ter beschikking wordt gesteld. Dat er hiervoor oplossingen moeten komen – andere dan het afschaffen of verregaand inperken van het klachtenrecht – is voor ons evident.

Nog een ander voorstel tot wijziging van de Basiswet waarvan de heer Van De Voorde melding maakt, is het uitsluiten van bijzondere veiligheidsregimes van het toepassingsgebied van het klachtenrecht: *“Want wat is het grootste verschil tussen een tuchtmaatregel en veiligheidsmaatregelen? Tuchtmaatregelen zijn individuele maatregelen omwille van een individuele overtreding van een individuele regel van het reglement. ‘U mocht daar niet zijn, u was er. Of, u was op de wandeling, maar je hebt daar ruzie gemaakt, en we sanctioneren u met een week geen wandeling. Punt aan de lijn.’ Een veiligheidsmaatregel vertrekt vanuit een individu, maar met impact op de collectiviteit. [...] We zagen dat de jurisprudentie van de klachteninstanties systematisch die veiligheidsregimes verbrak, omdat ze meenden dat de argumentatie onvoldoende geïndividualiseerd was en die collectieve impact is in de wet niet voorzien. Dat is een bepaalde visie op een zaak”.*

Het grootste verschil tussen een tuchtbeslissing en een veiligheidsmaatregel is niet het individuele karakter van de eerste versus het collectieve karakter van de tweede. Aan de ene

11 Art. 152 Basiswet.

12 Art. 157, § 1 Basiswet.

kant wordt bij tuchtinbreuken een gedetineerde aangesproken op zowel zijn individuele als *sociale* verantwoordelijkheid.¹³ Tuchtfeiten kunnen daarnaast een aanzienlijke impact hebben op het samenlevingsgebeuren in een cel, een afdeling of zelfs de hele gevangenis. Hiermee kan de klachtencommissie wel degelijk rekening houden bij het toetsen van een tuchtbeslissing. De Basiswet voorziet dat trouwens expliciet, want bij de beoordeling van de redelijkheid en billijkheid van een beslissing moet de klachtencommissie *alle* in aanmerking komende belangen afwegen.¹⁴

Aan de andere kant wordt een veiligheidsmaatregel niet zomaar enkel genomen vanuit het collectieve belang. Zo wordt de eraan onderworpen gedetineerde preventief aan soms ingrijpende maatregelen onderworpen. Deze kunnen een ernstige impact voor langere duur hebben op zijn *individuele* detentiesituatie. Dit verklaart waarom het nemen van dergelijke maatregelen aan procedurele waarborgen is onderworpen, waarop veel klachtencommissies terecht strikt toezien.

Het grote verschil tussen beide maatregelen is daarentegen dat een tuchtinbreuk reactief en repressief van aard is, terwijl een bijzondere veiligheidsmaatregel preventief een orde- of veiligheidsprobleem moet verhelpen. Voor het opleggen van beide beslissingen gelden afzonderlijke procedures met eigen regels en bijzonderheden. Klachtencommissies vernietigen bijzondere veiligheidsmaatregelen frequent omdat deze eigenlijk werden opgelegd voor tuchtfeiten, zonder dat een tuchtprocedure werd doorlopen. De Commissie Dupont waarschuwde al in haar Eindverslag voor deze vermenging van tuchtsancties en veiligheidsmaatregelen.¹⁵ Het vernietigen van een bijzondere veiligheidsmaatregel om deze procedurele reden heeft helemaal niets vandoen met de individuele of

collectieve aard van de maatregel in kwestie. Het gaat over het niet-naleven van essentiële waarborgen en dus een onwettigheid, waar het al dan niet collectieve belang van de genomen maatregel op zich niets aan verandert. Dat een onafhankelijk toezicht op dergelijke maatregelen zou worden uitgesloten, valt niet redelijkerwijs te verantwoorden.

La dolce Italia

Nog een opvallende passage in het interview gaat over de verregaande afzonderingsregimes voor Italiaanse maffiagedetineerden. De heer Van De Voorde zegt hierover: *Medewerkers zijn met vorig minister van Justitie Van Quickenborne naar Italië geweest en als je dan ziet wat ze daar mogen doen en door Europees recht afgedekt zijn in beperkingen van bepaalde zaken voor de maffialeden... Ik droom er niet van om Italië te kopiëren, maar als ik van mijn Nederlandse collega's hoor dat daar heel wat gedetineerden slechts een keer per week tien minuten mogen telefoneren en dat alle telefoongesprekken opgenomen worden, waar ik ook niet voor pleit, dan kan dat allemaal in andere Europese landen. Als je in België op dat klachtenrecht wil spelen, dan ontkracht je de Grondwet volgens de Centrale Toezichtsraad. Ik vind dat ongelooflijk tendentius".*

Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) heeft zich de afgelopen jaren inderdaad al verschillende keren gebogen over detentiesituaties van Italiaanse maffiagedetineerden in strikte afzonderingsregimes. Het Hof toetst voornamelijk of deze detentiesituaties geen schending zijn van artikel 3 EVRM (het verbod op foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing). Het EHRM verklaart bijna al deze situaties – zelfs verregaande isolaties van jaren aan een stuk – niet strijdig met artikel 3 EVRM. Op dit vlak heeft de heer Van De Voorde gelijk.

13 Art. 122, eerste lid Basiswet.

14 Art. 158, § 2, 2° Basiswet.

15 Eindverslag van de Commissie Basiswet Gevangeniswezen en Rechtspositie van Gedetineerden, *Parl.St.* Kamer 2000-01, nr. 50-1076/001, 180.

Het bovenstaande citaat getuigt echter van een bepaalde visie op het mensenrechtencontentieux die wij niet onderschrijven. Zo is het EHRM de bewaker van ondergrenzen: het Hof toetst of een situatie dermate ontoelaatbaar is dat deze een foltering of onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing uitmaakt of niet. Anders gezegd: het Hof onderzoekt of een situatie zó ontoelaatbaar is dat deze een minimale drempel van ernst bereikt en dus strijdig is met artikel 3 EVRM. Dat een situatie door het EHRM niet strijdig wordt geacht met artikel 3 EVRM, impliceert geenszins dat dit plots een collectief nastrevenswaardig ideaal zou zijn. Lidstaten mogen gunstigere detentieregimes uitbouwen of meer waarborgen voorzien in hun wetgeving. Het CPT dringt daar zelfs op aan. Zo heeft het naar aanleiding van zijn bezoek aan Italië in 2022 verschillende aanbevelingen gedaan ter versoepeling van de afzonderingsregimes waaraan Italiaanse maffiagedetineerden onderworpen zijn (CPT, 2023).

België heeft met de Basiswet op veel vlakken een progressieve penitentiaire regelgeving. Zij gaat hiermee mogelijk verder dan wat het Europees recht "afdekt". Dat in andere landen sommige gedetineerden het met minder moeten stellen en dat dit de toets van het EHRM doorstaat, is geen valabel argument om klachtencommissies die de Basiswet toepassen als activistisch te bestempelen.

Zeer recent werd overigens de Basiswet gewijzigd zodat bepaalde gedetineerden onder een nog striktere versie van het al bestaande individueel bijzondere veiligheidsregime kunnen worden geplaatst.¹⁶ De directeur-generaal kan bijkomende inperkingen opleggen aan leiders van drugsbendes of van criminele organisaties waarvan uit concrete omstandigheden blijkt dat zij een reëel en ernstig risico vormen voor de veiligheid vanwege hun banden met de

georganiseerde misdaad. Concreet kunnen deze volledig van andere gedetineerden afgezonderde personen nu ook permanent worden geobserveerd door middel van een camera en kunnen hun bezoeken (ongestoord en/of gewoon) van alle of sommige bezoekers worden ontzegd.¹⁷

Het oorspronkelijke plan was om de beroepsmogelijkheid bij de beroepscommissies tegen dergelijke beslissingen verregaand in te perken, maar dit voorstel heeft de Basiswet niet gehaald. Opnieuw kan hier verwezen worden naar het CPT en zijn bezoek aan de Italiaanse gevangenis: "*The CPT understands the good intentions of the prison management in both establishments to find an appropriate placement for challenging persons. Nevertheless, whenever prisoners are placed in a more restrictive regime both the initial placement decision and the review decisions must be reasoned. Further, an avenue should exist to appeal such decisions to an independent body*" (CPT, 2023, p. 30, eigen onderlijning).

Het klachtenrecht in actie

Op verschillende momenten doorheen het interview komen ten slotte nog zaken aan bod over de dagelijkse werking van het klachtenrecht. Zo zegt de heer Van De Voorde over de voorgestelde wijzigingen aan de Basiswet die het niet haalden het volgende: "*We hadden ook voorstellen rond de verstrenging van de ontvankelijkheid, omdat bepaalde dossiers zo evident onontvankelijk zijn. Dat is niet bij alle klachtencommissies, maar er zijn er die altijd toch nog zittingen willen doen, om op een zitting te bevestigen dat het dossier onontvankelijk is. Dat is nutteloze bureaucratische overlast*". Wij gaan hiermee niet akkoord.

In de Basiswet wordt voorzien dat een klachtencommissie de gedetineerde en de directie in de gelegenheid stelt om mondelinge opmerkingen te maken met betrekking tot de klacht, tenzij zij het

16 Art. 105-107 van de wet van 15 mei 2024 houdende bepalingen inzake digitalisering van justitie en diverse.

17 Art. 117, § 2 Basiswet.

beklag als *kennelijk* niet ontvankelijk of *kennelijk* (on)gegrond beschouwt.¹⁸ Het woord 'kennelijk' is hierbij van essentieel belang. Dat betekent 'manifest' of 'overduidelijk'. Wanneer een klachtencommissie een dergelijk dossier op zitting brengt, betekent dat niets meer of minder dan dat zij de klacht niet 'overduidelijk' onontvankelijk vindt en zij verder onderzoek wenst te doen.

Het gebeurt dat een klacht na een zitting alsnog onontvankelijk wordt verklaard, maar dat is volstrekt logisch. De klacht is dan onontvankelijk, maar niet *kennelijk*. Dat een klacht na een zitting onontvankelijk wordt verklaard, getuigt hoofdzakelijk van de onafhankelijke en onpartijdige insteek van klachtencommissies. Men kan deze houding percipiëren als nutteloze bureaucratistische overlast, maar evengoed als een integere betrachting van klachtencommissies om het door de Commissie Dupont vermelde recht om mondeling gehoord te worden te respecteren.¹⁹

De heer Van De Voorde vermeldt vervolgens in het interview nog het volgende: *"De filosofie van de CTRG en de jurisprudentie start vanuit het principe van het vermoeden van schuld van de directeur, die een verkeerde beslissing genomen heeft, want anders had de gedetineerde zich daar niet over beklaagd. Het vermoeden van onschuld ken ik, maar het vermoeden van schuld van een directeur vind ik een hele bizarre instelling. En dat staat natuurlijk nooit met zoveel woorden op papier, hè. Ik kan dat niet documenteren. Maar bijvoorbeeld, als op een cel van een gedetineerde drugs wordt gevonden en hij ontkent dat, dan zegt men: 'de man ontkent dat, waarom durf je hem beschuldigen dat dat van hem is?'"*.

Dat het *"principe van het vermoeden van schuld van de directeur"* niet kan worden gedocumenteerd en nooit op papier staat, heeft één

simpele verklaring: het bestaat niet. Geen enkele klachtencommissie hanteert dit als officieus principe bij het beoordelen van dossiers. Het tuchtrechtelijk vermoeden van onschuld van de gedetineerde bestaat daarentegen wel en luidt in de Basiswet als volgt: *"De gedetineerde kan alleen schuldig worden verklaard aan de hem ten laste gelegde tuchtrechtelijke inbreuk wanneer de directeur, op grond van al het bewijsmateriaal waarover hij beschikt, de ten laste gelegde feiten bewezen acht en de daarvoor ter verantwoording geroepen gedetineerde daaraan, schuldig acht"*.²⁰ Het vermoeden van onschuld is eenvoudig: een gedetineerde is op tuchtrechtelijk vlak onschuldig tot het tegendeel daarvan bewezen wordt. Als tuchtverheid is het de taak van de gevangenisdirecteur om die schuld te bewijzen. Hij moet dit bovendien in rechte en in feite motiveren, zodat de gedetineerde weet waarom de directie hem schuldig acht.²¹

De heer Van De Voorde interpreteert een neutraal juridisch concept (de bewijslast die voortvloeit uit het tuchtrechtelijk vermoeden van onschuld van de gedetineerde) foutief als een persoonlijke terechtwijzing van directieleden. Dat klachtencommissies hierbij beschuldigende bewoordingen zouden gebruiken (*"De man ontkent dat, waarom durf je hem beschuldigen dat dat van hem is?"*), is uit de lucht gegrepen.

Een laatste voorbeeld waarop we ingaan, betreft de zogenaamde 'grondslapers'. Het is één van de voorbeelden die in het interview wordt gegeven over wat klachtencommissies 'kapot hebben gemaakt': *"De laatste wendingen die ik meegemaakt heb is dat de klacht van een gedetineerde omwille van het feit dat hij op een matras moest slapen ontvankelijk was, want een beslissing van een directeur, of in naam van de directeur. Als men in tijden van overbevolking, waar 200 mensen op*

18 Art. 154, § 1 Basiswet.

19 Eindverslag van de Commissie Basiswet Gevangeniswezen en Rechtspositie van Gedetineerden, *Parl.St.* Kamer 2000-01, nr. 50-1076/001, 104.

20 Art. 144, § 6, tweede lid Basiswet.

21 Art. 8 Basiswet.

de grond liggen, een klacht ontvankelijk verklaart voor een probleem waar die directeur niks kan aan doen... Die mensen moeten ergens liggen, hè. En als er geen bedden zijn, dan zijn er geen bedden meer, hè. Wat moet hij dan zeggen? Dan gaan we een andere gedetineerde moeten nemen die beter in staat is om op een matras te slapen dan degene die klacht heeft neergelegd. Dat kun je niet doen, hè."

Uiteraard hebben we begrip voor de frustratie van de heer Van De Voorde over de overbevolking in Belgische gevangenissen. Wij ontkennen niet dat directeurs geen invloed hebben op de instroom van gedetineerden en slechts in beperkte mate de uitstroom kunnen beïnvloeden. Toch is het vaste rechtspraak dat het toewijzen van een cel aan een gedetineerde een beslissing door of namens de directeur betreft.²² Dit is het geval ongeacht of een gedetineerde een keurige monocel op een open afdeling toegewezen krijgt, dan wel wordt geplaatst op een quatuorcel waarin op dat moment al vier andere personen verblijven.

Dat een klacht *ontvankelijk* is, betekent niet dat deze onmiddellijk ook *gegrond* is. Klachtencommissies beoordelen deze situaties met de nodige omzichtigheid. Dat de directie ergens heen moet met de gedetineerden in haar gevangenis, klopt. Maar dit verhindert niet dat de beslissing om een gedetineerde op een matras op een overbevolkte cel te leggen, een beklagwaardige beslissing is en blijft, die op haar wettigheid, redelijkheid en billijkheid kan worden getoetst. Dat sommige – maar zeker niet alle – klachten tegen deze dikwijls schrijnende situaties gegrond worden verklaard, is opnieuw geen persoonlijke terechtwijzing van een gevangenisdirecteur. Het is louter de juridische bevestiging dat de toewijzing van een dergelijke cel strijdig is met het (inter)nationaal recht of met de redelijkheid en billijkheid.

De heer Van De Voorde had deze rechtspraak kunnen aangrijpen om samen met andere actoren de nodige politieke wil los te weken om

eindelijk iets fundamenteel te doen aan het probleem van de overbevolking. Want we zijn het volmondig met hem eens dat er in Belgische gevangenissen gewoonweg veel te veel personen worden opgesloten. Klachtencommissies zien er echter alleen maar in alle ernst op toe dat ook op dit vlak de rechten van gedetineerden worden gewaarborgd. Als dan toch op iemand de pijlen moeten worden gericht, laat het dan zijn op zij die daadwerkelijk iets kunnen veranderen aan de schande die de overbevolking voor de Belgische rechtstaat is.

Bibliografie

CPT. (2018). *27th General Report of the CPT*. Council of Europe.

CPT. (2023). *CPT/Inf (2023) 5. Report to the Italian Government on the periodic visit to Italy carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment from 28 March to 8 April 2022*. Council of Europe.

CTRG. (2023). *Mededeling van de CTRG over het voorontwerp van wet houdende wijziging van de basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden*. Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen.

CTRG. (2024). *Jaarverslag 2023. 5^e Verslag van de CTRG*. Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen.

Kennes, P. (2010). De gevangenisdirecteur in zijn zoektocht naar orde in de gevangenis. *Fatik*, 125, 13-22.

Ploeg, G., & Nijboer, J. (1983). *Klagers achter slot en grendel: een evaluatie van het functioneren van de gewijzigde beklagregeling voor gedetineerden*. Kriminologisch Instituut Groningen.

---

22 Bv.: Nederlandstalige beroepscommissie van 26 december 2023, nr. BC/23-0143.

Snacken, S. (2011). *Prisons en Europe. Pour une pénologie critique et humaniste*. Larcier.

Snacken, S., & Kennes, P. (2017). De interne rechtspositie van gedetineerden. In K. Beyens, & S. Snacken (Eds.), *Straffen. Een penologisch perspectief* (pp. 425-473). Maklu.

Tournel, H., & Kennes, P. (2011). De dilemma's van dynamische veiligheid voor bewaarders. *Panopticon*, 32(3), 21-36.